

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií



**Vývoj slovní zásoby bilingvního česko-německého dítěte**

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce:  
Mgr. Gabriela Seidlová Málková, Ph.D.

Autorka:  
Lenka Sternal

Praha 2013

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání stejného nebo jiného titulu.

V Praze dne 3. ledna 2013

Lenka Sternal

.....

podpis

## **Poděkování**

Především bych chtěla poděkovat Mgr. Gabriele Seidlové Málkové, Ph.D. za její podnětné vedení a velkou inspiraci během celé mé bakalářské práce, dále PhDr. Anně Sedláčkové za její ochotu na tomto výzkumu spolupracovat a mé rodině za podporu.

## OBSAH

II. TEORETICKÁ VÝCHODISKA .....	3
Bilingvismus .....	3
Vymezení pojmu .....	3
Typy bilingvismu .....	4
Sociokulturní determinanty vývoje řeči .....	5
Dětská řeč a proces osvojování slovní zásoby .....	6
Raný vývoj dětské slovní zásoby .....	6
Rychlý růst slovní zásoby .....	8
Řečový vývoj bilingvních dětí .....	9
Rozsah slovní zásoby u bilingvních dětí .....	10
Psycholingvistická specifika bilingvních mluvčích .....	11
Interference .....	12
Přepínání kódů/míšení jazyků a jazykové výpůjčky .....	12
III. METODOLOGIE .....	13
Cíl výzkumu, výzkumné otázky a výzkumný problém .....	13
Výzkumná strategie a výběr vzorku .....	13
Charakteristika sledovaného dítěte .....	14
Psychologická vyšetření .....	14
Rodina a sociokulturní determinanty .....	15
Kontakt s jazyky .....	16
Zdroje dat a výchozí materiály .....	16
Screeningové rodičovské dotazníky .....	16
Deníkové záznamy .....	19
Metoda zaznamenávání nových slov .....	19
Vymezení pojmu „slovo“ .....	22
1. ANALÝZA A POPIS VLASTNÍCH DAT .....	23
Celková slovní zásoba .....	23
Slovní zásoba v českém a německém jazyce .....	23
Procentuální zastoupení obou jazyků na celkové slovní zásobě .....	24
Nárůst slovní zásoby dle jednotlivých týdnů .....	25
Analýza slovní zásoby dle slovních kategorií .....	27
Poměr slovních druhů v závislosti na velikosti slovní zásoby .....	31
Podstatná jména .....	32
Slovesa .....	34
Sociální výrazy .....	34
Zájmena .....	35
Předložky .....	36
Spojky .....	37
Překryv slovní zásoby .....	37
Psycholingvistická specifika bilingvních mluvčích – příklady z výzkumu .....	41
Pivotová gramatika .....	42
Diskuse .....	43
IV. ZÁVĚR .....	46
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY .....	47
SEZNAM TABULEK A GRAFŮ .....	49
SEZNAM PŘÍLOH .....	49

## I. ÚVOD

Předmětem této bakalářské práce je bilingvismus, fenomén, který je v českém prostředí nový, ovšem čím dál tím častější díky vzrůstající tendenci politické a ekonomické migrace a s ní spojené mobility obyvatelstva. Stává se tak běžnou součástí našeho života. Osoby rozlišných kultur, jejichž mateřským jazykem je odlišný jazyk, spolu uzavírají svazky a vznikají tak jazykově a kulturně smíšené vztahy a manželství, která pak následně zakládají bilingvní (dvojjazyčné) rodiny<sup>1</sup>. Rodiče dětí, které se v těchto bilingvních rodinách narodí, se často rozhodují pro bilingvní výchovu a předávají tak své mateřské jazyky dále svým dětem. Takovéto bilingvní (dvojjazyčné) prostředí má pak přirozeně vliv na jazykový vývoj těchto bilingvních dětí.

Odborníci se bilingvismem začali zabývat poměrně nedávno (počátky odborného výzkumu sahají do 20. let 20. století), přesto je tento fenomén především v zahraničí poměrně hojně prozkoumán. Ovšem naproti tomu oblast dětského bilingvismu, tj. teorie dětské řeči a komunikace, kdy se dítě namísto jednoho jazyka učí souběžně jazyky dva, nebyla zatím dostatečně prozkoumána. Romaine se ve své knize *Bilingualism* (1995) uvádí, že „v aktualizovaném vydání Leopoldovy (1952) *Bibliography of Child Language* jsou pouze 3 z 50 uvedených studií kompletní longitudinální studie bilingvních dětí.“ (Romaine, 1995, s. 181)

Ačkoliv v posledních letech byly v České republice v oblasti osvojování slovní zásoby vypracovány některé významné práce, a to především Filipem Smolíkem (práce publikované v *Československé psychologii* 2002 a 2006 a v *Naši řeči* 2009), který se zabývá osvojováním českých slovesných tvarů v raném věku (Smolík, 2002) a vývojem receptivní znalosti jazyka v prvních dvou letech života (Smolík, 2006), rozsáhlejší studie na toto téma v českém prostředí chybí. A studie na téma osvojování slovní zásoby bilingvního dítěte, kdy jedním z osvojovaných jazyků by byl český jazyk, chybí zcela. V souvislosti se současnými výzkumy provedenými v českém prostředí Průcha (2011, s. 13) uvádí, že „v současné české vědě se neprovádí systematický výzkum dětské řeči, ani neexistuje institucionální základna pro vývojovou psycholingvistiku.“ Proto bych se chtěla ve své bakalářské práci zaměřit právě na tuto problematiku a zachytit proces lexikálního vývoje u bilingvního dítěte po dobu 6 měsíců.

---

<sup>1</sup> V této práci používám výhradně pojem „bilingvní“/ „dvojjazyčný“, přestože se může jednat o prostředí trilingvní či multilingvní. Rozdíl v těchto pojmech vnímám pouze v počtu jazyků, které si dané dítě osvojuje, nicméně pohled psycholingvistiky na danou problematiku zůstává stejný.

Předkládaná práce se skládá ze dvou částí. V první části – Teoretická východiska – se zaměřím na definice a typy bilingvismu, na proces osvojování slovní zásoby u dětí raného věku, jak bilingvních tak monolingvních, a představím některá psycholingvistická specifika bilingvních mluvčích. Při popisu procesu osvojování slovní zásoby se zaměřím na období v rozpětí cca. 1 roku až 3 let věku dítěte, a to s ohledem na věk sledovaného dítěte, jehož lexikální vývoj je předmětem mého výzkumu. Dále se budu též omezovat pouze na problematiku konstruování sémantické (lexikální) kompetence, jelikož detailní rozbor vývoje gramatiky není z důvodu komplexnosti dané oblasti a náročnosti metodologického aparátu, který by takové zaměření vyžadovalo, možný.

Na základě pochopení výše popsané problematiky z teoretického hlediska pak budu schopna v další části mé bakalářské práce popsat a vyhodnotit kasuistickou studii, jejíž předmětem je zachycení vývoje slovní zásoby bilingvního chlapce, který vyrůstá v bilingvní česko-německé rodině žijící v České republice. V rámci tohoto výzkumu jsem se rozhodla pro systematické zaznamenávání lexikálního vývoje u svého syna, Filipa Sternala po dobu šesti měsíců, tj. od 1;11<sup>2</sup> až do 2;5 věku dítěte. Pro tyto účely jsem zvolila metodu pozorování a zaznamenávala všechna nově aktivně používaná slova formou deníkových záznamů. Tyto záznamy spontánní řečové produkce jsem pak následně analyzovala se zaměřením na specifčnost jazykového vývoje u bilingvních dětí, a to zejména jakým způsobem se rozvíjí slovní zásoba u bilingvního dítěte, tj. zda postupuje osvojování obou jazyků stejným tempem nebo zda je tato slovní zásoba v každém jazyce odlišná, a jaký vliv má bilingvismus na jazykový vývoj. Inspirací pro tuto volbu účelového výběru vzorku byla pravděpodobně jediná existující monografie k tématu kazuistiky vývoje slovní zásoby s českým dítětem - *The Development of Vocabulary in the Child* od Pačesové (1968), která vypracovala podrobný popis vývoje dětské slovní zásoby na základě zaznamenávání všech slov svého syna.

---

2 Při odkazování na věk dítěte budu ve své práci používat běžně užívaný úzus používaný při uvádění věku zkoumaných dětí, tj. rok a poté měsíc věku dítěte.

## II. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Předtím než přistoupím k výzkumu, který je předmětem této bakalářské práce, a k objasňování, co se vlastně děje, když se bilingvní dítě namísto jednoho jazyka učí souběžně jazyky dva, domnívám se, že je nutné nejprve objasnit problematiku daného tématu. To zahrnuje především přesnější vymezení pojmu bilingvismus, konkrétně dětského bilingvismu, teoretické přiblížení jednotlivých druhů a typů bilingvismu a zdůraznění vlivu sociálního kontextu a sociokulturních determinantů. Poté je také nutné porozumět fenoménu dětské řeči a procesu osvojování jazyka. Smyslem této části však nebude předložení kompletního výčtu teorií týkající se osvojování jazyka, spíše v této kapitole půjde o představení této problematiky a o jakýsi úvod do procesu osvojování jazyka se zaměřením na kritické období 1 roku až 3 let. Mým záměrem je tedy přiblížit a objasnit danou problematiku a vymezit některé termíny, které pak dále použiji při vyhodnocování mého výzkumu.

### **Bilingvismus**

#### **Vymezení pojmu**

Morgensternová, Šulová a Schöll (2011) ve své knize upozorňují na široké pojetí bilingvismu v odborné literatuře a jeho často velice odlišné vnímání. Mimo jiné zde citují dvě známé definice bilingvismu, které nahlízejí na jazykovou kompetenci bilingvního jedince zcela rozlišným způsobem. Na jedné straně stojí definice McNamary, která říká: „Bilingvní jedinec je ten, který disponuje alespoň minimální kompetencí v jiném než mateřském jazyce v nejméně jedné ze základních jazykových dovedností (porozumění, mluvení, čtení, psaní).“ (McNamara, 1967 in Morgensternová, Šulová a Schöll 2011, s. 27). McNamara tedy označuje každého jedince, který částečně ovládá jiný než mateřský jazyk, za bilingvního. Na druhé straně se uvádí známá definice Bloomfielda, která říká: „Bilingvismus je schopnost ovládat dva jazyky na úrovni rodilého mluvčího.“ (Bloomfield, 1933 in Morgensternová, Šulová a Schöll 2011, s. 27). Ta však předpokládá, že bilingvní jedinec ovládá oba jazyky vyváženě a ve všech oblastech stejně. Jak vidět, tyto dvě základní definice pracují s pojmem bilingvismus ve dvou, diametrálně odlišných úrovních.

Ve své práci upozorňuje na nejednotnost odborné literatury, co se definice bilingvismu týká, i Bartošová (2010), nicméně ta se následně přiklání k definici Štefánika (2000),

který uvádí: „Bilingvismus, dvojjazyčnost je schopnost alternativního používání dvou jazyků v závislosti na situaci a prostředí, ve kterém se komunikace uskutečňuje.“ (Bartošová 2010, s. 9) Tato definice koresponduje se závěry a poznatky knihy, kterou sepsaly Morgensternová, Šulová a Schöll (2011) a která poukazuje na skutečnost, že „naprosto vyvážené a perfektní ovládní dvou (a více) jazyků je velmi ojedinělý, výjimečný případ.“ (Morgensternová, Šulová a Schöll, 2011, s. 27).

V českém prostředí se dále fenoménem dětského bilingvismu zabývá ve své knize Dětská řeč a komunikace, poznatky vývojové psycholingvistiky i Průcha (2011) a označuje ho jako „jazykovou vybavenost dítěte, které si ve věku před zahájením školní docházky osvojí dva jazyky zhruba na té úrovni, na jaké si monolingvní dítě osvojí jeden jazyk.“ (Průcha, 2011, s. 164).

### **Typy bilingvismu**

Na bilingvismus se dá nahlížet z různých úhlů, a proto jej můžeme rozdělovat do různých skupin a podskupin. Základním rozdělením je bilingvismus individuální a bilingvismus společenský. „Termín bilingvismus obvykle označuje především individuální bilingvismus. Bilingvní jedinec používá ještě jiný jazyk, než je jazyk okolní společnosti. A to buď pouze on sám, nebo se jedná o bilingvní rodinu či bilingvní menšinu.“ (Morgensternová, Šulová a Schöll, 2011, s. 29).

Dále hovoříme o bilingvismu receptivním a produktivním, kdy v případě receptivního bilingvismu někdy také hovoříme „o pasivní znalosti jazyka. Jedinec tedy jazyku rozumí, ale sám jím aktivně nemluví. A to proto, že buď mluvit neumí, nebo záměrně nechce.“ (Morgensternová, Šulová a Schöll, 2011, s. 30). Produktivní bilingvismus je naproti tomu schopnost oba jazyky aktivně používat.

Dále můžeme bilingvismus rozlišovat podle způsobu osvojení jazyků – přirozený neboli primární a umělý neboli sekundární – a podle věku osvojení jazyků – simultánní (souběžný) a sukcesivní (konsekutivní, následný). Jako věková hranice se často uvádí 3 roky. Též můžeme hovořit o bilingvismu infantním (malé děti, které si osvojí jazyky od narození), o bilingvismu dětském (týká se starších dětí, které si osvojí druhý jazyk ve školce či ve škole), o bilingvismu dospívajícím (dospívající dítě se naučí druhý jazyk během puberty) a o bilingvismu dospělém (osvojení druhého jazyk v dospělosti). (Bartošová 2010).

Průcha dále hovoří o „bilingvismu spontánním, který vzniká tím, že dítě vyrůstá v prostředí, v němž jsou používány souběžně dva jazyky, takže si je přirozeným



způsobem osvojuje obdobně, jako si jiné děti osvojují pouze jeden jazyk, a bilingvistu záměrně získaném, který vzniká tím, že dítě se učí druhý jazyk L2 v rámci nějakého řízeného edukačního procesu. Nejčastěji je to v rámci školního i předškolního vzdělávání, v němž je realizována výuka nějakého cizího jazyka.“ (Průcha, 2011, s. 163)

Dále můžeme na bilingvistu nahlížet z pohledu rovnováhy mezi jazyky a v takovém případě bychom hovořili o bilingvistu vyváženém a dominantním. Toto rozdělení se používá právě pro případ, kdy jedinec neovládá oba jazyky na stejné úrovni a kdy jeden z jazyků u bilingvního jedince převládá.

### **Sociokulturní determinanty vývoje řeči**

Je všeobecně známo, že kritickým determinantem vývoje řeči dítěte, ať bilingvním či monolingvním, je vliv rodiny a rodičů a stimulace řečových projevů dítěte, kterou rodinné prostředí poskytuje. V obecné rovině o této problematice pojednává Šulová (1992):

*„Lze se domnívat, že nejdůležitějším činitelem ve vývoji řeči je věk dítěte a spolu s ním úroveň psychické a fyzické vyspělosti, stupeň jeho motorického, kognitivního, sociálního i jazykového vývoje. Druhým určujícím činitelem je potom stimulace dítěte z prostředí, především nejbližší rodinou – rodiči. Celkově lze říct, že zcela klíčovou úlohu sehrává matka a oba rodiče pro své dítě právě v oblasti řečových projevů přibližně do čtyř let jeho věku. V té době se absence rodičů ukazuje jako nevratný negativní fakt jak pro aktuální rozvoj řeči dítěte, tak i pro jeho pozdější řečový vývoj.“ (Šulová, 1992 in Morgensternová, Šulová a Schöll, 2011, s. 11).*

Domnívám se však, že v případě bilingvních dětí je vliv rodiny a pokud možno vyvážený jazykový input obou rodičů ještě důležitější. Především mám na mysli takové rodiny, kdy rodiče používají tzv. Grammontovo pravidlo „jedna osoba, jeden jazyk“ a od narození se svými dětmi komunikují ve dvou jazycích. V takových případech je zcela evidentní, že jen díky intenzivní jazykové interakci ze strany obou rodičů a svědomitého přístupu všech členů širší rodiny (zde je nutné zdůraznit i důležitou roli

prarodičů) si dané bilingvní dítě prohlubuje získaný lexikální aparát a učí se schopnosti používat pro komunikaci s danou osobou pouze jeden z jazyků, které si osvojuje. Tuto mou domněnku mohu podložit i tvrzením Bartanusze (1998), který svá tvrzení opřel o Saunderse (1982) a který ve své práci uvádí, že „postupné oddělování dvou jazyků je pro dítě tím lehčí, čím více mu v tom rodiče pomáhají. Grammont-Ronjatovo pravidlo – jedna osoba, jeden jazyk – je pravděpodobně nejvhodnější k tomu, aby pomohlo dítěti se co nejrychleji orientovat. Pro dítě je důležité, aby mělo lingvisticko-afektivní orientační body, které mu dovolí strukturovat jeho řeč a identitu.“ (Bartanusz, 1998, s. 58)

Ovšem i když mají rodiče rozhodující vliv na jazykový vývoj svých dětí, existuje celá řada dalších faktorů sociálního kontextu, které ovlivňují jazykový vývoj bilingvního dítěte. Hovoříme tak o „makrovlivech“, tj. v jakém prostředí a rodinném zázemí dítě vyrůstá, zda vyrůstá v jazykové menšině nebo většině. Dále pak můžeme hovořit o „mikrovlivech“ a těmi jsou především vzdělávací zařízení (jesle, školky, školy). (Morgensternová, Šulová a Schöll, 2011).

### **Dětská řeč a proces osvojování slovní zásoby**

Přestože jsem toho názoru, že proces osvojování slovní zásoby je fascinující jako celek, zaměřím se v této kapitole na kritické období v rozpětí cca. 1 roku až 3 let věku dítěte. Toto období jsem si vybrala s ohledem na věk sledovaného dítěte, jehož lexikální vývoj je předmětem mého výzkumu. Na detailní rozbor lexikálního vývoje v prvním roce dítěte, tj. předřečových aktivit, ač nesporně zajímavých, není bohužel v této práci prostor. Ze stejného důvodu není možné se zabývat detailním rozбором lexikálního vývoje dětí starších 3 let, tj. předškolního období.

Tuto kapitolu rozdělím na dvě části. V té první se budu zabývat raným vývojem dětské slovní zásoby na obecné rovině tak, jak ji popsala odborná literatura ve vztahu k osvojování lexika monolingvními dětmi. V té druhé zmíním poznatky, které byly popsány v souvislosti s řečovým vývojem u bilingvních dětí, jelikož lexikální vývoj u dětí osvojující si několik jazyků najednou má svá specifika.

### **Raný vývoj dětské slovní zásoby**

Po období broukání (od 3. měsíce), žvatlání (po 6. měsíci), při kterém začíná dítě kombinovat souhlásky a samohlásky do slabik, dojde mezi 8. – 11. měsícem k posunu

od předřečových projevů k řeči. Přibližně v jednom roce dítě začíná používat první slova – tzv. holofráze, které se většinou vztahují k nejbližším osobám, zvířatům či věcem. Jak ve své práci uvádí Votavová (2008, s. 65-70), první slova jsou většinou zvukomalebná. Jejich zvuková podoba odpovídá zvukům v reálném světě („haf“, „vrrrrn“, „kokoko“). „Prvním vývojovým krokem ve tvorbě vztahu mezi zvukem a významem je stav, který je možný vyjádřit jako slyšený zvuk, který k referentovi „patří“, který jej doprovází (vidím našeho Alíka a slyším haf). Tento vztah mezi slovem a jeho referentem se později mění na vztah zvuku, který referenta „zastupuje“, slyším slovo pes a vybaví se mi čtyřnohé zvíře s ocasem.“ (Gogate, 2001 in Votavová, 2008, s. 67). Nejdříve tedy dítě používá to, co doopravdy slyší namísto opravdového symbolu, ale postupně se naučí chápat symbolický význam slov, který souvisí se symbolickým myšlením. Symbolické myšlení se objevuje cca ve 2 letech života dítěte. „Ve druhé polovině druhého roku života dochází u dítěte k radikálnímu pokroku v mluvené řeči. Začíná chápat symbolický význam slov, mnohem většímu počtu slov rozumí a také je začíná více užívat.“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 75). „Dítě postupně přechází od označování předmětů k vyjadřování činností, k vyjadřování vzájemných vztahů mezi nimi, což je významný pokrok k tomu, aby se jazyk stal nástrojem reprezentace vnějšího světa.“ (Morgensternová, Šulová a Schöll, 2011, s. 19) Přehled přibližného rozsahu aktivní slovní zásoby je popsán v Příloze 2 – Hlavní data o neuropsychickém vývoji batolete z knihy Vývojová psychologie (Langmeier, Krejčířová 2006, s. 355). Pro účely této práce jsou relevantních následující údaje: 18 měsíců – 20-30 slov, 21 měsíců – 30-50 slov, 24 měsíců – cca 200-300 slov, 36 měsíců – cca 700-900 slov.

V souvislosti s obdobím přibližně od 12 měsíců do 20 měsíců mluvíme o tzv. rané slovní zásobě, tj. od vyslovení prvního slůvka po pomyslné propuknutí slovní exploze. Obecně se do této rané slovní zásoby zahrnuje prvních 50 slov, které si dítě osvojí a které bývají napříč různými kulturami velmi podobné. Jedná se obvykle o tzv. „sociální slovíčka“, tedy názvy osob, pozdravy, poděkování a tzv. sociální zvyklosti a hry typu Vařila myšička kašičku, Paci paci pacičky apod. Tato první slůvka mají často velmi volný význam. Slovo „ham, ham“ může znamenat „mám hlad/chci ham, ham“, „jím“, „máma jí“, „máma vaří“ nebo „na stole je jídlo“. (Votavová, 2008, s. 83-86).

Přibližně ve dvou letech dítě začíná používat dvouslovné věty – kombinuje jednotlivá slova do dvouslovných sdělení. Jak uvádí Vágnerová (2008), „raná syntaxe často vychází od jednoho základního slova, které je různě doplňováno: např. „ham – není“, „koko – není“ nebo „pán – taky, čiči – taky atd.“ (Simon, 2011, s. 11). Řeč v tomto

batolecím období je často nazývána jako telegrafická. Pokrok, ke kterému dochází v dětské řeči, je i pokrokem kvalitativním, „dítě začíná slůvka spojovat, nejprve však pokládá vedle sebe jednoduché výrazy, později se učí slova ohýbat – skloňovat a časovat.“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 76). „Novější poznatky ukazují, že první dvouslovné kombinace jsou opravdu z pravidla tvořeny bez skloňování. Tato spojení jsou však tvořena jmény, která jsou sama o sobě nesklonná (citoslovce – haf, haf, ham apod.) U sloves bylo vysledováno časování již v jednoslovném období. Nejčastěji se vyskytují ve třetí osobě jednotného čísla (hraje, dělá, píše) jako rozkaz (vstaň) nebo jako infinitiv (spát, čurat).“ (Votavová, 2006, s. 101) Období prvních dvouslovných kombinací je však mezi odborníky považováno za počátek používání morfologie a počátek osvojování gramatiky.

Úplné, více-slovné věty začínají děti používat mezi 2. a 3. rokem. V tomto období si osvojují základy gramatiky. Vágnerová (2008) v této souvislosti uvádí, že „teprve v polovině třetího roku začínají užívat plurál, časovat, skloňovat apod. (...) Chápou smysl gramatických pravidel a mají tendenci tato pravidla až přehnaně dodržovat: rigidně, ale zároveň nediferencovaně a necitlivě.“ (Simon, 2011, s. 12)

### **Rychlý růst slovní zásoby**

Růst slovní zásoby je v prvních třech letech života zprvu pomalý, kolem 21. měsíce se obvykle nápadně zrychlí. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 76). Tento rychlý nárůst slovní zásoby je v zahraniční odborné literatuře označován jako „vocabulary spurt“ (např. Clark, 2003), jímž se vyjadřuje to, že jde o krátké intenzivní období, v němž dítě výrazně obohacuje svou slovní zásobu.“ (Průcha, 2011, s. 76). Průcha (2011) toto období „vocabulary spurt“ spojuje s věkem 1;5-1;7. V této souvislosti Votavová (2008, s. 86-91) ve své práci zmiňuje další dva anglické ekvivalenty, a to „naming explosion“ a „word spurt“. V češtině se používá i termín „slovní exploze“. Hovoříme-li o slovní explozi nebo „vocabulary spurt“, máme na mysli slovní zásobu produkovanou, tj. aktivní. Je třeba si však uvědomit, že na místo určení věku, kdy k tomuto rychlému nárůstu slovní zásoby dochází, je přesnější uvádět poznatky výzkumů, ze kterých vyplývá, že ...“kritickou hranicí pro výskyt slovní exploze je 50 slov.“ (Votavová, 2008, s. 86) Tato hranice tak zohledňuje obrovskou variabilitu při procesu osvojování slovní zásoby a individuální lexikální vývoj jednotlivých dětí.

## **Řečový vývoj bilingvních dětí**

Řečový vývoj u bilingvních dětí velice pěkně a výstižně popsal Saunders (1982), který tento vývoj rozdělil do tří stádií. Doslovně citováno dle Bartanusz 1998, s. 55-58.

*1. stadium trvá zhruba od objevení řečových aktivit do dvou let*

*Až do osmnácti měsíců dítě vyslovuje hlavně izolovaná slova. Zhruba do dvou let potom trvá období dvouslovných asociací. Během tohoto stadia vlastní dítě jediný lexikální soubor, který obsahuje slova vypůjčená z obou jazyků. Jeho aktivní slovník je však omezený. Když vysloví nějaké slovo v jednom jazyce, obecně je neschopno podat jeho náhradu v jazyce druhém.*

*Saunders uvádí, že naneštěstí již v tomto raném stádiu definovaném jako „indeterminované kódování“, když dítě pojmenovává věci kolem sebe nezávisle v kterémkoliv jazyku, (zřídka v obou), se někteří rodiče znepokojují a začínají si stěžovat na to, že jejich dítě nehovoří správně ani jedním ze dvou jazyků. Je proto důležité vědět, že to, co se děje v tomto období není žádnou úchylkou ani vzácností. Dítě v tomto věku považuje tyto dva jazyky za jediný systém, ve kterém má k dispozici množství „synonym“, ale ze své omezené slovní zásoby používá pouze jedno ze dvou synonym. Dítě proto pojmenovává věci kolem sebe nezávisle v kterémkoli jazyce (zřídka v obou).*

*2. stadium začíná přibližně od dvou let života dítěte.*

*Dítě si postupně rozšiřuje aktivní slovní zásobu ve dvou jazycích a postupně se začíná učit používat jazyk podle toho, s kým hovoří. Přesto se může stát, že bude nadále tvořit věty, které obsahují prvky z obou jazyků, protože stejný pojem si neosvojí najednou v obou jazycích. Proto může zůstat ještě vázán na kontext, ve kterém byl naučen.*

*Některé děti procházejí také obdobím, ve kterém označují stejný předmět najednou v obou jazycích. To poukazuje na to, že si dítě začíná uvědomovat, že existují dva rozdílné jazyky, a tedy i lidé, kteří hovoří jednou nebo druhou řečí. Dítě si však v některých případech není jisté,*

*jakou mají lingvistickou identitu, a pro jistotu raději vyslovuje obě slova.*

*Během 2. stadia se dítě rychle zdokonaluje ve schopnosti rozlišovat slovník obou jazyků, avšak neprojevuje ještě stejnou pružnost v gramatických projevech.*

**3. stadium** – *v tomto stadiu dítě jasně rozlišuje dané dva jazyky, a to jak jejich slovník, tak i gramatiku. Jeho řeč nese známky jen minimální interference (prolínání). Jestliže se nachází v prostředí, kde je každý jazyk asociován ke konkrétní osobě, bilingvní dítě se k nim obrací v příslušném jazyce. Přechod do 3. stadia se děje postupně a vyžaduje dostatek času. Záleží na osobnosti dítěte a jeho schopnosti, na postoji rodičů a na době působení každého jazyka. (Bartanusz 1998, s. 55-58)*

Z výše uvedeného vyplývá, že během 3. stadia osvojování jazyka začíná bilingvní dítě vědomě rozlišovat oba jazykové systémy a používat slovník a gramatiku daného jazyka při komunikaci s jinou osobou. Tento přechod do 3. stadia je procesem postupným a závisí na individuálním vývoji každého dítěte. Proto nelze vymezit přesný věk dítěte, kdy toto 3. stadium začíná, nicméně orientačně Morgensternová, Šulová a Schöll (2011) uvádějí, že „diferenciace jazyka podle partnera rozhovoru se objevuje až kolem čtvrtého roku, kdy již dítě rozlišuje jazyky od sebe jako takové, i když se vyskytuje ještě mnoho interferenčních jevů.“ (Morgensternová, Šulová a Schöll, 2011, s. 43),

### **Rozsah slovní zásoby u bilingvních dětí**

V souvislosti se samotným rozsahem aktivní slovní zásoby a orientačními „normami“, které jsou citovány, je nutné podotknout, že v případě slovní zásoby bilingvních dětí se nejedná o součet dvou monolingvních dětí. „Bilingvní děti mívají v každém z jazyků menší slovní zásobu než stejně staré děti monolingvní, ale v celkovém součtu je jejich slovní zásoba větší. V silnějším jazyce tento objem slov odpovídá vývojovým normám, ve slabším leží obvykle mimo tyto normy. Také mnohé gramatické chyby, kterých se bilingvní děti zvláště ve slabším jazyce dopouštějí, bývají často lexikální podstaty, nejčastěji se jedná o nepravdělné tvary.“ (Chila, Rotweiler, Babur, 2010 in Morgensternová, Šulová a Schöll, 2011, s. 44). V této souvislosti cituje Romaine (1995,

s. 189) Taeschner (1983), která na základě svého výzkumu konstatovala: „Porovnávání slovní zásoby bilingvních dětí se slovní zásobou monolingvních dětí je problematické. Schopnost bilingvního dítěte produkovat nová slova je totiž rozdělena mezi dvěma jazyky.“ (Romaine, 1995, s. 189)

### **Psycholingvistická specifika bilingvních mluvčích**

Psycholingvistická specifika bilingvních mluvčích ve své knize popsaly Morgensternová, Šulová a Schöll (2011, s. 47-49). Řečové produkce bilingvních dětí velice pěkně ve svém Handbook of Bilingualism shrnul Costa (2006):

*To, že bilingvní děti musí neustále rozlišovat mezi oběma (ale i více) jazyky, provází několik lingvistických specifíků v jejich jazykovém projevu. Přepínání kódů, výskyt interference a jazykových výpůjček neznamenaí deficit jazykového vývoje a jsou pro bilingvní jedince typické. Naopak je to nahlíženo jako výraz bilingvní kompetence. Podkladem pro tyto jevy je aktivace a inhibice kognitivně-jazykových procesů, protože ve chvíli, kdy jedinec komunikuje jedním z jazyků, je ten druhý v mysli také stále přítomen. Tedy i jazyk, který není právě aktivní, je v procesu aktivní produkce v druhém jazyce přítomen, a to na několika rovinách. Při zpracování mentální konceptuální reprezentace do lingvistické reprezentace jsou paralelně aktivovány slova z obou jazyků. Procesuální mechanismy řečové produkce u bilingvních jedinců tedy zahrnují aktivaci obou jazyků i ve chvíli, kdy komunikace je monolingvní. Tato aktivace se netýká pouze lexikální roviny, ale zahrnuje i fonologickou rovinu. (Morgensternová, Šulová a Schöll 2011, s. 47)*

Z toho vyplývá, že bilingvní dítě neustále pracuje s oběma jazyky, ale učí se „vypínat“ (deaktivovat) jeden z jazyků a ten druhý používat pro komunikaci. Tomuto mechanismu se říká inhibice.

## **Interference**

Jedním ze specifík bilingvních mluvčích je interference. Interference je taková situace, kdy se daný bilingvní mluvčí odchýlí od jazyka, ve kterém právě komunikuje, protože je neustále ovlivňován i druhým jazykem, který musí být v tu chvíli deaktivován. Interference může být fonologického, lexikálního, syntaktického, sémantického i pragmatického charakteru. (Morgensternová, Šulová a Schöll 2011, s.47-48)

O fenoménu interference také hovoří Romaine (1995, s. 51-67), která poukazuje na problém přesného rozlišení mezi interferencí a jinými specifiky bilingvních mluvčích, jako jsou jazykové výpůjčky, převody a přepínání kódů/míšení jazyků. Jako hlavní problém vidí, že na tento fenomén musí být nahlíženo jak z pohledu individuálního bilingvismu tak z pohledu společenského bilingvismu. „Interference je produktem procesu užívání více jazyků bilingvními mluvčími v každodenních situacích. Z pohledu bilingvního jedince může být interference sporadická a idiosynkratická. Ovšem v průběhu času může mít interference, která se vyskytuje v určité bilingvní komunitě, širší dopad a může vést k nastavení nových norem, které se mohou lišit od norem používaných monolingvními jedinci.“ (Romaine, 1995, s. 51)

## **Přepínání kódů/míšení jazyků a jazykové výpůjčky**

Dalším běžným specifikem řečových projevů u bilingvních dětí je přepínání kódů/míšení jazyků. Je to taková situace, kdy během řečové produkce (např. celé věty) dojde k přepínání mezi jazyky. Tato situace ale není žádnou odchylkou ani vzácností. „Míšení jazyků je podle De Houwer (1992) z 90 % zapříčiněno nahrazováním slov, které v druhém jazyce dítěti chybí.“ (Morgensternová, Šulová a Schöll, 2011, s. 44)

Oproti tomu jazykové výpůjčky jsou takové situace, kdy si bilingvní mluvčí vypůjčí jedno slovo z druhé jazyka. Toto slovo pak gramaticky upraví dle jazyka, které právě používá. Jazykové výpůjčky mohou být vědomé, např. když dané slovo jedinec nezná v druhém jazyce nebo když je dané slovo v druhém jazyce lehčí. Nebo mohou být takové výpůjčky nevědomé, tj. slova, která v jednom jazyce často používáme (např. spojky).



### III. METODOLOGIE

#### **Cíl výzkumu, výzkumné otázky a výzkumný problém**

Předmětem kasuistické studie provedené v rámci empirické části této práce je podrobné zaznamenání lexikálního vývoje u bilingvního dítěte po dobu šesti měsíců. Pro dobu šesti měsíců jsem se rozhodla s ohledem na kritičnost věku z hlediska osvojování slovní zásoby a lexikálního vývoje. V tomto vývojovém stádiu totiž procházelo sledované dítě obdobím tzv. „akcelerace slovníku („vocabulary spurt“) a přecházelo od izolačního typu řeči k flektivnímu typu řeči, tzn. skloňování a časování některých slov a k tvaroslovnému a syntaktickému zdokonalování. Sledované dítě bylo ve věku 1;11 až 2;5 a vyrůstalo v bilingvním česko-německém jazykovém a kulturním prostředí. Vyvíjelo a vyvíjí se u něj spontánní, simultánní bilingvismus. Cílem této studie je nabídnout detailní obraz postupu vývoje slovní zásoby česko německého bilingvního dítěte a v návaznosti na sestavení tohoto vývojového profilu slovní zásoby nabídnout odpovědi na tyto výzkumné otázky:

- 1) jakým způsobem se rozvíjí slovní zásoba u bilingvního dítěte, tj. zda postupuje osvojování obou jazyků stejným tempem nebo zda je tato slovní zásoba v každém jazyce odlišná;
- 2) jaký vliv má bilingvismus na jazykový vývoj dítěte v raném věku.

Výzkumným problémem je tak zachycení jazykového vývoje bilingvního dítěte raného věku vyrůstajícího v česko-německém jazykovém prostředí po dobu šesti měsíců.

#### **Výzkumná strategie a výběr vzorku**

Vzhledem k tomu, že se ve své práci snažím především o porozumění sociálního jevu, tj. bilingvismu a jeho vlivu na jazykový vývoj bilingvního dítěte a o jeho zachycení v přirozeném kontextu, rozhodla jsem se pro jednu ze základních a nejrozšířenějších typů výzkumu v rámci kvalitativního přístupu, a to případovou studii. „V centru pozornosti je tedy případ a případem rozumíme objekt našeho výzkumného zájmu, kterým může být osoba, skupina, organizace atd.“ (Miovsky, 2006, s. 94) Dalším důvodem pro volbu kasuistické studie byla skutečnost, že se jedná o studii provedenou na jedné osobě. V takovém případě hovoříme o tzv. jednopřípadové studii, tj. „podrobné studii jedné osoby, kdy se zaměřujeme na různé oblasti jejího života a snažíme se sestavit celkový obraz daného případu v co nejširších souvislostech (Rendl, 1999 in Miovsky, 2006, s.

95) tak, aby tento obraz byl strukturován výzkumnou otázkou a cílem.“ (tamtéž) Jako výběrovou strategii jsem proto zvolila metodu záměrného (účelového) výběru vzorku.

### **Charakteristika sledovaného dítěte**

Jako výběrovou strategii jsem zvolila metodu záměrného (účelového) výběru vzorku, tj. jedince s určitými vlastnostmi, který reprezentuje výzkumný problém. Tímto jedincem je bilingvní chlapec, konkrétně můj syn Filip Sternal, který je vychováván v bilingvním česko-německém jazykovém a kulturním prostředí a vyrůstá v České republice za použití tzv. Grammontova pravidla „jedna osoba, jeden jazyk“ (otec s dítětem mluví pouze německy, matka česky). U chlapce se proto vyvíjí spontánní, simultánní bilingvismus. Na začátku výzkumu bylo sledovanému dítěti ve věku 1 rok a 11 měsíců a na konci 2 roky a 5 měsíců.

Sledovaný chlapec byl narozen v termínu (28. týden + 5 dní) tzn. dítě bylo donošené. Těhotenství bylo chtěné a plánované, probíhalo bez komplikací. Též porod proběhl spontánně a bez komplikací. Apgar test – 10; 10; 10. Tyto předporodní a poporodní neurologické vlivy uvádím za účelem objasnění jakýchkoli případných budoucích odchylek. Ovšem z hlediska daného výzkumu nejsou nezbytné, jelikož nepředstavují žádné indicie, na základě kterých bychom mohli předpokládat, že se jedná o narušený vývoj. Pro úplnost také uvádím, že sledované dítě v minulosti opakovaně prodělalo zánět středního ucha, ovšem z lékařských vyšetření provedených na ORL v Roztokách u Prahy vyplývá, že k závažnému poškození sluchového orgánu nedošlo, a tak ani tato skutečnost nepředstavuje žádné riziko narušeného lexikálního vývoje.

Zaznamenání aktuálního psychomotorického vývoje sledovaného dítěte bylo předmětem nestranného psychologického vyšetření a je detailněji popsán v následující kapitole.

### **Psychologická vyšetření**

Díky laskavé spolupráci PhDr. Anny Sedláčkové z Dětského centra s komplexní péčí a podpůrnou rodinou terapií při Fakultní Thomayerově nemocnici v Praze 4 byla provedena dvě psychologická vyšetření sledovaného dítěte. Předmětem těchto diagnostických psychologických vyšetření bylo zjistit obecnou úroveň psychomotorického vývoje sledovaného dítěte na začátku výzkumu, tj. ve věku 1 rok a 11 měsíců a na konci výzkumu, tj. ve věku 2 let a 5 měsíců. Při vyšetření byly použity tyto metody: pozorování, rozhovor s matkou, BSID-II, Gesell. Na základě těchto

vyšetření došlo k objektivnímu a profesionálnímu posouzení aktuálního psychomotorického vývoje dítěte. Jedná se tak o kontrolní aparát pro diagnostiku kognitivního vývoje dítěte (nikoli lexikálního), protože já jako neodborník a zároveň osoba zaujatá nejsem takového posouzení schopna.

#### Psychologické vyšetření ze dne 27. července 2011

První vyšetření se uskutečnilo na začátku výzkumu dne 27. července 2011, tj. v 1 roce, 11 měsících a 25 dnech (24 měsících) věku dítěte. Na základě tohoto vyšetření bylo konstatováno, že aktuální psychomotorický vývoj sledovaného dítěte je rovnoměrný a dobře odpovídá věku. Ve všech posuzovaných oblastech, tj. adaptivní chování, hrubá motorika, jemná motorika, řeč, sociální chování, emoce a pozornost se pohybuje okolo 24. měsíce a v pasivní řečové složce plní položky pro 30. měsíc. Sledované dítě bylo popsáno jako komunikativní chlapec, který aktivně začíná kontakt, spontánně hovoří s dospělým a usmívá se. (Sedláčková, 2011). Dále viz. Příloha 1.

#### Psychologické vyšetření ze dne 14. února 2012

Druhé následné vyšetření završilo výzkum a zaznamenalo aktuální psychomotorický stav dítěte ke dni 14. února 2012, tj. ve věku 2 let, 6 měsíců a 12 dní (30 měsíců). Toto vyšetření bylo provedeno v návaznosti na předchozí psychologické vyšetření z července 2011. I na základě tohoto vyšetření bylo shledáno, že aktuální psychomotorický vývoj sledovaného chlapce je relativně rovnoměrný a odpovídá normě pro chronologický věk. Výkony ve všech sledovaných oblastech, tj. adaptivní chování, hrubá motorika, jemná motorika, řeč, sociální chování se pohybovaly na úrovni 30. až 36. měsíce. V chování se projevoval negativismus, snaha o sebeprosazování. Chlapec vyžadoval rychlejší střídání podnětů a větší motivaci k práci, jeho koncentrace pozornosti je v normě, ovšem tenacita je kratší. (Sedláčková, 2012). Dále viz. Příloha 2.

#### **Rodina a sociokulturní determinanty**

„Při explanaci osvojování jazyka dětmi musíme brát v úvahu i jiné než pouze lingvistické nebo psychologické determinanty. Jsou to zejména sociální determinanty – vlivy rodinného prostředí dětí či interkulturní specifčnosti sociálních prostředí, v nichž se dětská řeč vyvíjí.“ (Průcha, 2011). Proto se domnívám, že v této fázi mé bakalářské práce je nutné předložit komplexní obraz kulturních a sociálních determinantů hrajících

roli ve vývoji řeči sledovaného dítěte. Chlapec pochází z úplné rodiny. Vyrůstá v bilingvním česko-německém prostředí v České republice a od narození s ním matka hovoří česky a otec německy. Otec má vysokoškolské vzdělání, matka má ukončené středoškolské vzdělání a v současnosti dokončuje bakalářské studium. Chlapec je prvorozený, v srpnu 2011 (jeden měsíc po započetí výzkumu) se mu narodila sestra.

### **Kontakt s jazyky**

V průběhu výzkumu byla matka v domácnosti na mateřské dovolené, tzn. trávila s chlapcem většinu času. Český jazyk je i jazykem prostředí, ve kterém se chlapec běžně pohybuje, tj. sousedé, kamarádi a česká část rodiny. Po dobu prvních pěti měsíců výzkumu pracoval otec na plný úvazek, s chlapcem se vídal především ráno, večer, o víkendech a během dovolené. Změna nastala v lednu 2012, od kdy je otec také na rodičovské dovolené, tzn. větší kontakt s německým jazykem. Německy hovořící příbuzné, prarodiče, tety a strýce chlapec vídal cca 1x měsíčně. Jinak německý jazyk slyšával chlapec také skrze písničky, knihy, telefonáty, skype, apod. České prarodiče chlapec vídal cca 1x měsíčně. Chlapec se často setkává s jinými česky hovořícími dětmi z okolí, německy hovořící kamarády nemá. Rodina nevyužívá péče chůvy, a to ani česky ani německy hovořící. Při občasném babysittingu do rodiny dochází česky hovořící studentka. Od září 2011 (dva měsíce od započetí výzkumu) začal chlapec 1x týdně navštěvovat soukromou školku, ve které se mluví výhradě česky.

### **Zdroje dat a výchozí materiály**

Empirická data získaná v rámci případové studie jsou charakteristická tím, že se často jedná o kombinaci různých zdrojů dat a různých metodologických přístupů. Zdroje, pro které jsem se pro účely tohoto výzkumu rozhodla já, bych rozdělila do 2 skupin: screeningové rodičovské dotazníky a pozorování zachycené formou deníkových záznamů.

### **Screeningové rodičovské dotazníky**

Jedním z nástrojů k výzkumu slovní zásoby jsou standardizované rodičovské dotazníky. Mnoho psycholingvistických výzkumů (hlavně v anglosaských zemích) zaměřených na vývoj slovní zásoby dětí pracuje s Inventářem komunikačního vývoje MacArthurových a Batesové (*MacArthur Bates Communicative Development Inventory*, „CDI“). „V tomto dotazníku je rodičům předložen obsáhlý seznam slov, která se u malých dětí

vyskytují. Rodiče mají za úkol označit pouze ta slova, která jejich dítě říká.“ (Votavová, Smolík, 2010, s. 4) Tento obsáhlý seznam slov je rozdělen do 22 sémantických celků (zvířata, jídlo a pití, oblečení, lidské tělo, věci a místa doma, dopravní prostředky, činnosti atd.) „Metoda se nespolehá na volné vybavování, ale na znovupoznání, a uspořádání dotazníku se tuto úlohu snaží usnadnit.“ (Votavová, Smolík, 2010, s. 4) Tímto způsobem rodiče zaznamenají lexikální produkci svých dětí a zapsaná slova odráží skutečnou slovní zásobu, kterou dané dítě ovládá, nezávislou na momentální spolupráci dítěte. „Rodiče jsou nejlepším zdrojem informací o vývoji dítěte, neboť se ho sami aktivně účastní.“ (Votavová, 2008) Ovšem přestože jsou rodiče považováni za optimální zdroj informací o úrovni jazykového vývoje dítěte, můžeme polemizovat, že právě tento faktor zároveň ohrožuje reliabilitu dotazníku. „Jednotliví rodiče se liší v tom, jak přesnou informaci jsou schopni podat, liší se svými postoji, motivací, osobními charakteristikami apod.“ (Votavová, Smolík, 2010, s. 8)

Do roku 2008 bylo vypracováno 47 rozličných jazykových verzí. V českém prostředí zatím bohužel standardizovanou jazykovou verzi nemáme k dispozici, ovšem s laskavým svolením PhDr. Filipa Smolíka PhD z Akademie věd ČR mi bylo umožněno pro účely výzkumu použít 2. pilotní verzi české adaptace MAB CDI s pracovním názvem DoVyKo 2, která je v tuto chvíli předmětem standardizace. Poté, co bude tento dotazník standardizován, bude sloužit při diagnostice slovní zásoby dětí ve věku od 16 do 30 měsíců. Je adresován rodičům dětí této věkové kategorie, kteří mají za úkol označit ta slova z předloženého seznamu slov a výrazů, které jejich děti aktivně používají. Tento seznam obsahuje slova a výrazy, které děti běžně v tomto věku říkají, a čítá celkem 550 položek, které jsou rozřazeny do stejných tématických skupin jako v případě anglické jazykové verze CDI. Druhá část dotazníku se zaměřuje na gramatické jevy řečových produktů dětí této věkové skupiny, jako např. skloňování jmen a časování sloves.

Během svého výzkumu, tj. v průběhu šesti měsíců jsem dotazník DoVyKo 2 vyplnila třikrát, a to v časových intervalech dvou měsíců. Dotazník tak byl vyplněn ke dni 23.07.2011, 23.10.2011 a 23.01.2012. Takto vyplněné dotazníky odrážejí aktivní slovní zásobu sledovaného dítěte v českém jazyce k určitému datu, nikoli však kompletní slovní zásobu v daném jazyce, jelikož se jednalo pouze o označení těch slov, která byla v dotazníku vyjmenována. Během výzkumu jsem měla k dispozici pouze českou jazykovou verzi (ač zatím 2. pilotní verzi) dotazníku CDI, proto jsem ji aplikovala

pouze na českou slovní zásobu. Na německou slovní zásobu sledovaného dítěte jsem dotazník neaplikovala, protože jsem si vědoma odlišností v jazykových verzích, které zohledňují určité kulturně specifické položky, jako jsou např. slova „krtek (krteček)“, „knedlík“, „vařila, vařila myšičku“, dokonavé a nedokonavé vidy v kategorii sloves = činnosti apod. Především jsou tyto odlišnosti zachycené ve ... „třetí části tohoto dotazníku zabývající se morfosyntaktickým vývojem, která se v jednotlivých adaptacích liší, vzhledem k jedinečným charakteristikám daného jazyka.“ (Votavová, 2008, s. 117) „Adaptace z výrazně flektivních jazyků s bohatou morfologií často zahrnují kromě otázek s odstupňovanou gramatickou složitostí vět (rodič zaškrťává úroveň, kterou jeho dítě v současnosti používá) i tabulky se skloňováním a časováním, kdy rodiče zaškrťávají konkrétní pády a osoby, kterých si u svého dítěte všimli.“ (tamtéž). Nicméně česká jazyková verze CDI byla použita jako odrazový můstek a jakýsi nástroj při rozpoznávání slovní zásoby v německém jazyce na začátku výzkumu.

Tento nástroj sběru dat jsem se rozhodla použít, jelikož jsem se domnívala, že mi výstupy z těchto dotazníků pomohou porovnat slovní zásobu sledovaného bilingvního dítěte se „standardní“ slovní zásobou českých monolingvních dětí. Ovšem v průběhu výzkumu se ukázalo, že použití tohoto rodičovského dotazníku není úplně vhodné, jelikož sledované dítě neodpovídá běžnému reprezentativnímu vzorku, a to právě kvůli skutečnosti, že je bilingvní. Jakékoli porovnání slovní zásoby by tedy bylo poněkud zavádějící a nepřesné, jelikož slovní zásoba bilingvního dítěte neodpovídá slovní zásobě monolingvního dítěte (viz. kapitola Rozsah slovní zásoby u bilingvních dětí). Dalo by se tak diskutovat na téma, zda je vhodné používat tyto screeningové rodičovské dotazníky pro účely vyšetření vývoje slovní zásoby u bilingvních dětí, jelikož není zatím zcela jasné, do jaké míry a jakým způsobem bilingvismus tento vývoj ovlivňuje. Zohledníme-li však skutečnost, že výstupy z těchto dotazníků přinášejí celkový obraz o lexikálním vývoji daných jedinců, můžeme dojít k závěru, že pro účely posouzení obecných trendů procesu osvojování slovní zásoby jsou takové screeningové dotazníky ve svém rozsahu přínosné, a to obzvláště u takových bilingvních jedinců, u kterých je jeden z jazyků výrazně silnější.

### Deníkové záznamy

Dalším zdrojem empirických dat, tentokrát čistě na lexikální úrovni, byl záznam spontánní řečové produkce. Zvolila jsem tedy metodu pozorování a zaznamenávala nově aktivně používaná slova formou deníkových záznamů. „Deník je písemný záznam o jevech pozorovaných v ontogenezi dětské řeči a/nebo komunikace. Je to historicky nejstarší přístup používaný od počátku zkoumání dětské řeči až dodnes.“ (Průcha, 2011, s. 179) Velkou inspirací pro mě byly záznamy provedené v českém prostředí např. Příhodou (1967) a Pačesovou (1968, 1979), jak je uvádí Průcha (2011).

Jedná se o metodu s vysokou ekologickou validitou, která je však poměrně náročná na čas a množství investované práce. Jako její pozitivní stránku jsem viděla možnost systematického a kontinuálního zaznamenávání všech nově produkováných slov. Uvědomovala jsem si totiž, že se mi při dostatečné svědomitosti a důslednosti podaří díky mé každodenní interakci (v roli matky) se sledovaným dítětem obsáhnout celkový lexikální aparát dítěte. Z tohoto důvodu jsem také odstoupila od svého původního záměru použít metodu pozorování prostřednictvím audio- nebo videozáznamů, které „zachycují vývojové jevy v dětské řeči pouze v určitých časových průřezech, tj. nikoli kontinuálně. Tak se může stát, že se některé řečové jevy do záznamů nedostanou.“ (Průcha, 2011, s. 180) . Dále jsem jako velkou výhodu vnímala pružnost, s jakou jsem mohla spolu s mým manželem každé nové slovo zaznamenat. Tyto záznamy jsem pak v pravidelných týdenních intervalech přepisovala do excelových tabulek, které mi pomohly při následné analýze sesbíraných dat. K dalším výhodám metody pozorování se často řadí i její finanční nenáročnost. Nicméně asi největší negativní stránkou, kterou mohu ze své zkušenosti potvrdit, jsou její veliké nároky na čas při zpracovávání a analýze deníkových záznamů.

### Metoda zaznamenávání nových slov

Systematické zaznamenávání slovní zásoby probíhalo v přirozeném domácím prostředí dítěte při běžné komunikaci a aktivitách v rodině. V praxi to znamenalo, že jakmile sledované dítě začalo aktivně při hře, četbě, procházce nebo na výletě používat nové slovo, zaznamenali jsme si ho do pracovního sešitu, který byl pro tyto účely určen. V počáteční fázi výzkumu veškerá nově osvojená slova v českém jazyce zaznamenávala matka a nově osvojená slova v německém jazyce otec. Od určitého okamžiku tyto role musely být opravdu rozděleny a důsledně dodržovány, protože sledované bilingvní dítě začalo rozlišovat jazyk osoby, se kterou mluvil. O této skutečnosti svědčí i poznámka

ze 14. týdne – „17.10. do 23.10.: dítě znatelněji přepíná mezi jazyky, např. matka mu nalepila náplast na ruku a Filip utíkal k otci a řekl: Pflaster! [*náplast*<sup>3</sup>]; dále např. matka drží v náručí malou Klárku a Filip říká: „Klárka pláče“, pak se otočí na otce a říká: „Klárka weint“ [*Klárka pláče*]; v tuto chvíli se proto musím spoléhat na záznamy otce, jelikož se naučil již více rozlišovat mezi jazyky a se mnou užívá více český jazyk“ (viz. Příloha 3 – Přehled poznámek k jednotlivým týdnům výzkumu). Ovšem asi 2 měsíce před ukončením výzkumu se otec přiznal, že ztrácí přehled a kontrolu nad nově produkovánými slovy a že přestává rozlišovat slova, která dítě již dříve znalo. Proto jsem se začala pasivně účastnit aktivit (her a četby) v německém jazyce. Jako pasivní pozorovatel jsem se do těchto rozhovorů a aktivit nezapojovala, ale pouze jsem zaznamenávala nová slova produkována v německém jazyce.

Dalším krokem systematizace kvalitativních dat, tj. slov zapsaných do pracovního sešitu bylo jejich počítačové zpracování. Na konci každého týdne jsem si vytvořila 2 excelové sešity, jeden pro český jazyk a jeden pro německý jazyk, kam jsem si přepsala slova zaznamenaná do pracovního sešitu. Pro snadnější orientaci tyto sešity obsahovaly 22 listů, které korespondovaly s jednotlivými sémantickými skupinami slovní zásoby (citoslovce, zvířata, dopravní prostředky, hry a hračky, jídlo a pití, oblečení, lidské tělo, věci doma, nábytek a místa doma, věci a místa mimo domov, osoby, činnosti, co se říká, přídavná jména, vyjadřování času a doby, zájmena, vyjadřovací způsob, tázací slova, předložky, spojky, číslovky, pomocná slovesa). Inspirací pro tuto strukturu mi byla 2. pilotní verze dotazníku CDI, která nám posloužila jako odrazový můstek při zaznamenávání slovní zásoby na počátku výzkumu. Slova z tohoto dotazníku tvořila základ slovní zásoby zaznamenané ke dni 23.7.2011, tj. počátečnímu dni výzkumu a tento základ jsme doplnili o další aktivně používaná slova. Právě fáze rozřazení slovní zásoby do jednotlivých sémantických kategorií bylo fází kódování, které mi následně umožnilo snadnější a rychlejší práci se sesbíranými daty. Tyto kódy mi dále umožnily snadněji pracovat s většími významovými celky, např. při vyhodnocování vývoje slovní zásoby dle jednotlivých kategorií nebo při vyhodnocování překryvu slovní zásoby v obou jazycích.

Jak uvedeno výše, excelové sešity jsem vytvářela v týdenních intervalech, kdy jsem si vytvořila nový sešit, resp. dva nové sešity – jeden pro český jazyk a jeden pro německý

---

<sup>3</sup> Během výzkumu bylo zaznamenáno mnoho spontánních řečových produktů, které byly zcela nebo částečně v německém jazyce. V takovém případě vedle takového projevu připojuji i překlad do českého jazyka a v textu ho odlišuji hranatými závorkami a textem v kurzívě.



jazyk – tím, že jsem si okopírovala sešit z předchozího týdne a doplnila ho o nově osvojená slova, která jsem rozdělila do příslušných kategorií. Pro snadnější orientaci jsem si každé nové slovo označila datem, od kdy ho dítě začalo používat, a v případě nově osvojeného gramatického jevu jsem si udělala poznámku vedle již zaznamenaného slova - např. sloveso „být“ – stav k 23.7.2011 říká pouze „není“, 17.8.2011 na otázku „jseš v koupelně? odpověděl „neješ“, 8.10.2011, nově používá „tam je“, 10.10.2011, použil tvary „byla“ a „bude“, není však jasné, zda chápe kontext použitých časů či zda pouze nezopakoval slova z daného kontextu. Tímto způsobem jsem zachytila jazykovou produkci dítěte demonstrující aktuální slovní zásobu pro daný týden v obou jazycích, i když lze polemizovat, do jaké míry jsou slova, která byla zahrnuta do slovní zásoby dítěte před několika týdny či měsíci (tzn. díky okopírování předchozího excelového sešitu byla také zahrnuta do seznamu aktuálnímu k určitému datu), stále součástí aktuální slovní zásoby pro daný moment. Je možné, že některé slovo si dítě naučilo v určitém kontextu v minulosti, toto slovo vázalo právě na tento kontext, v minulosti ho sice používalo, ale v daném momentě, tzn. o několik týdnů či měsíců později ho již aktivně nepoužívalo.

Při vytváření jednotlivých sešitů jsem si vždy na úvod (tj. pro každý jednotlivý týden) udělala stručnou poznámku či komentář o průběhu daného týdne. Tyto poznámky byly následujícího charakteru: co se ten daný týden stalo, zda došlo k nějaké významné události v rodině, které návštěvy (odkaz na používaný jazyk) přijely v průběhu tohoto týdne, jakékoli odchylky v jazykovém inputu, záznam o novém jevu (jak lexikálním tak gramatickým) v mluvě. Tyto komentáře tak vhodným způsobem rozšiřují sesbíraná data a uvádějí je do kontextuálních vztahů, čímž mi následně usnadnily a zpřesnily analýzu dat. Díky nim jsem nyní například schopná vystopovat intenzitu jazykového inputu jednotlivých jazyků pro daný týden a vyhodnotit tak jakékoli případně odchylky v nárůstu slovní zásoby. Přehled poznámek k jednotlivým týdnům, tak jak šly chronologicky za sebou, tvoří Přílohu 3 této práce.

K následné analýze získaných dat bylo použito programu MSExcel, kde bylo provedeno deskriptivní statistické zpracování. „Deskriptivní přístup ke kvalitativní analýze je ve svém užším pojetí založen na předpokladu, že procesy utřídění, klasifikace a deskripce jsou samy o sobě analytickým postupem a hlubší analýza kvalitativních dat jdoucí za tyto fáze je příliš spekulativní.“ (Miovský, 2006, s. 220). MSExcel mi umožnil vyhodnotit číselná data jako například konečný stav slovní zásoby, počet slov v jednotlivých kategoriích, výpočet procentuálního zastoupení jednotlivých slovních

kategorií na celkové slovní zásobě a pracovat s různými typy tabulek, grafů a schémat, které graficky znázornily předmět této studie, tj. vývoj slovní zásoby bilingvního dítěte. Dále jsem díky tomuto počítačovému zpracování byla schopna i zpětné kontroly dat, tj. zpětného vyhledávání různých slov, aby nedošlo k zaznamenání určitého slova dvakrát, zpětného vyhledávání různých tvarů a dosáhnout tak vyšší reliability studie.

### Vymezení pojmu „slovo“

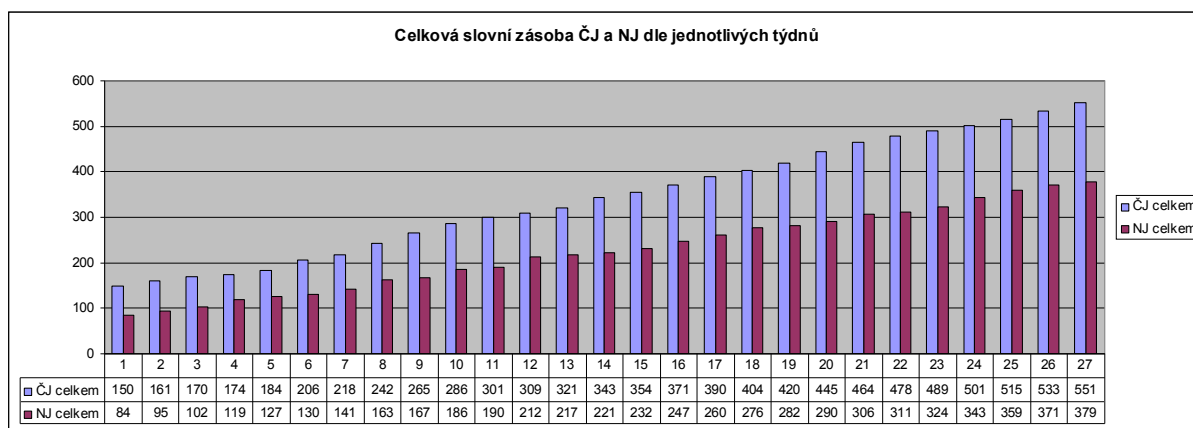
Na tomto místě ještě před samotnou analýzou dat bych ráda popsala, jakým způsobem je v odborné literatuře definováno „slovo“. Před začátkem výzkumu bylo pro mě totiž důležité si vymežit a stanovit, jak na tuto variabilní jednotku nahlížet a kdy ji již v řeči dítěte považovat za slovo, tzn. za jev, který má být zaznamenán. Karmiloff-Smithová (2005) definuje slovo jako „zvuk či kombinaci zvuků, které vytvářejí významovou jednotku řeči.“ (Votavová, 2008, s. 65). Dle Golinkoffové (2000) „mají „opravdová“ dětská slova stálý význam, zvukovou formu podobnou slovům dospělých, záměr komunikovat, použití napříč různými situacemi.“ (Votavová, 2008, s. 66). Nakonec jsem se však inspirovala instrukcemi uvedenými v úvodu lexikální části dotazníku české jazykové adaptace CDI a rozhodla se určité slovo zaznamenat, i když byla výslovnost nepřesná (patlavá), nespisovná, když sledované dítě použilo namísto určitého slova zdobnělinu (v takovém případě jsem však zaznamenala přímo tu zdobnělinu) nebo když sledované dítě použilo určité slovo v kterémkoli pádě, osobě a čísle. U jednotlivých slov jsem si pak dělala poznámky s datem, od kterého začalo dítě určitý pád / osobu / číslo používat. U sloves jsem si ve většině případů zaznamenala infinitiv a do závorky si zapsala, v které osobě dané sloveso používá. V případě, že v průběhu výzkumu dané slovo začalo používat ještě v jiném tvaru, udělala jsem si k tomuto slovu (již zaznamenanému a již aktivně používanému v jiných tvarech) poznámku s datem, od kdy začalo tento nový jev používat, např. sloveso „být“ – stav k 23.7.2011 říká pouze „není“, 17.8.2011 na otázku „jseš v koupelně? odpověděl „nejseš“, 8.10.2011, nově používá „tam je“, 10.10.2011, použil tvary „byla“ a „bude“, není však jasné, zda chápe kontext použitých časů či zda pouze nezopakoval slova z daného kontextu.

## 1. ANALÝZA A POPIS VLASTNÍCH DAT

### Celková slovní zásoba

#### Slovní zásoba v českém a německém jazyce

Na základě sesbíraných dat formou záznamových deníků jsem v souvislosti s celkovou slovní zásobou došla k následujícím závěrům. V českém jazyce sledované dítě ovládalo na počátku výzkumu, tj. ve věku 1;11 150 slov a na konci výzkumu, tj. ve věku 2;5 551 slov. V německém jazyce byla celková slovní zásoba na počátku výzkumu (1;11 věku dítěte) 84 slov a na konci výzkumu (2;5 věku dítěte) 379 slov. Tento poznatek koreluje s tvrzením Chily, Rotweilera, Babury (2010), že slovní zásoba v každém z jazyků, které si dané bilingvní dítě osvojuje, je menší než slovní zásoba monolingvních dětí stejného věku, ale celková slovní zásoba daného bilingvního dítěte je pak v porovnání se stejně starým monolingvním dítětem často větší. Pro orientační porovnání čítá slovní zásoba monolingvního dítěte ve věku 24 měsíců cca. 200 až 300 slov a ve věku 36 měsíců 700 až 900 slov (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 355). Dále viz. kapitola Rozsah slovní zásoby u bilingvních dětí.



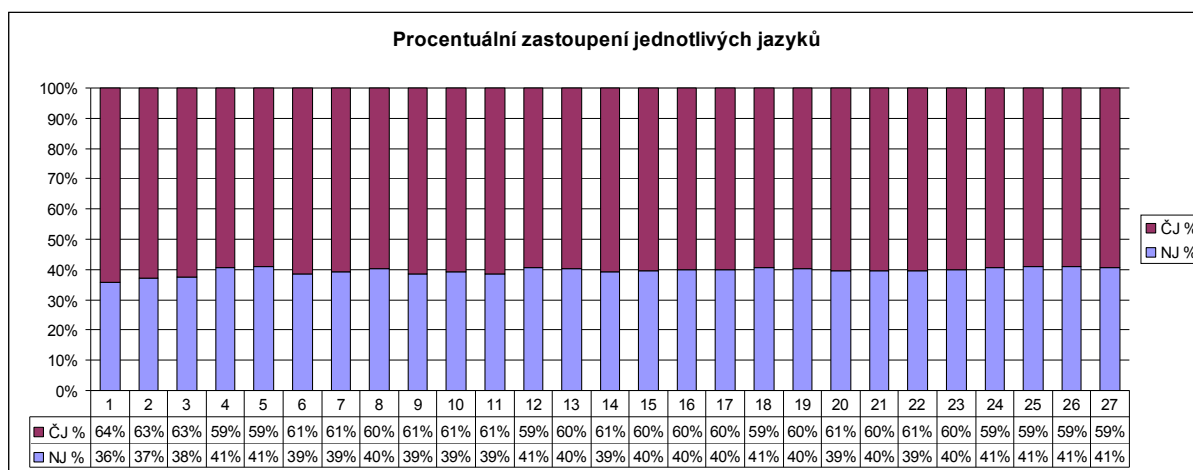
Graf 1: Celková slovní zásoba v českém a německém jazyce dle jednotlivých týdnů

Jak vyplývá z výše uvedeného grafu zastoupení českého jazyka na celkové zásobě je po celou dobu prováděného výzkumu větší. Český jazyk je tak u sledovaného dítěte jazykem silnějším a německý jazyk je jazykem slabším. Tato skutečnost přirozeně vyplývá z rodinného prostředí, ve kterém se sledované dítě pohybuje. Ani jazykový input obou jazyků není v dané situaci vyvážený, a to vzhledem k nevyrovnanému jazykovému inputu rodičů (matka v domácnosti, otec v zaměstnání) a k jazykovému

prostředí okolí (dítě vyrůstá v České republice a pohybuje se výhradně v česky hovořícím prostředí). Ovšem díky důslednému a zodpovědnému přístupu otce a „německé“ rodiny není slovní zásoba v německém jazyce pomíjivá a v průměru byl německý jazyk na celkové zásobě zastoupen ze 38,5 %. Tento poznatek je v souladu se závěry a poznatky, které popsaly Morgensternová, Šulová a Schöll (2011) a které upozorňují na skutečnost, že málokteré bilingvní dítě ovládá oba jazyky naprosto vyváženě.

### **Procentuální zastoupení obou jazyků na celkové slovní zásobě**

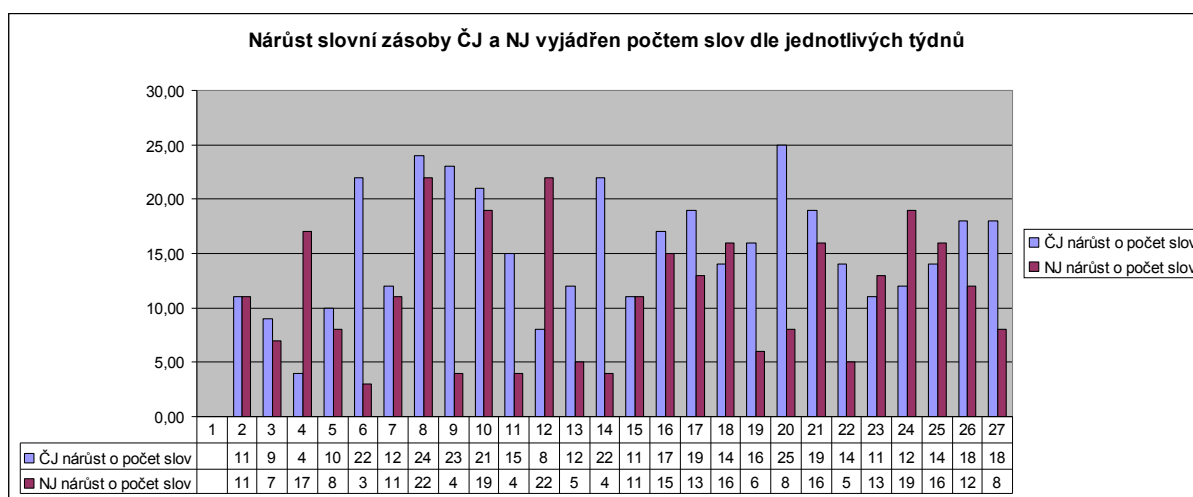
Procentuální zastoupení obou jazyků na celkové slovní zásobě dle jednotlivých týdnů je znázorněno v Grafu 2. Pro účely výpočtu tohoto procentuálního zastoupení jsem při určení celkové slovní zásoby použila součet osvojených slov v českém a německém jazyce, tj. součet všech zaznamenaných slov k určitému datu, přestože se některá slova mohou v jednotlivých jazycích významově překrývat a v konečném důsledku tak může být „celková slovní zásoba“ (tj. počet slov co do počtu významových jednotek) nižší (viz. kapitola Rozsah slovní zásoby bilingvních dětí a závěry Morgensternové, Šulové a Schöll, 2011). Z tohoto grafu vyplývá, že v průměru byl český jazyk zastoupen ze 61,5 % a německý jazyk ze 38,5 % na celkové slovní zásobě sledovaného dítěte. Procenta vyjadřující zastoupení daného jazyka na celkové zásobě se v případě českého jazyka pohybují mezi 59 % a 64 %. V případě německého jazyka se tato procenta pohybují mezi 36 % a 41 %. K výraznému výkyvu v procentuálním zastoupení těchto jazyků na celkové slovní zásobě v průběhu tohoto 6-měsíčního výzkumu nedošlo a raná slovní zásoba sledovaného bilingvního dítěte v obou jazycích se vyvíjela se zřetelnou tendencí stabilního růstu.



Graf 2: Procentuální zastoupení jednotlivých jazyků

### Nárůst slovní zásoby dle jednotlivých týdnů

Graf 3 dále znázorňuje lexikální vývoj a nárůst slovní zásoby mezi jednotlivými týdny. Tento nárůst je vyjádřen počtem nových slov, které si sledované dítě během každého týdne osvojilo. Tento graf tak detailně znázorňuje vývoj mezi jednotlivými týdny a poukazuje na relativní nevyrovnanost v počtu nově osvojených slov v jednotlivých jazycích v jednotlivých týdnech. Tyto výkyvy byly způsobeny okolnostmi specifickými pro daný týden. K detailnímu rozboru a pochopení jednotlivých rozdílů mi napomohly poznámky, které jsem si každý týden zaznamenala při zápisu nově osvojených slov.



Graf 3: Nárůst slovní zásoby ČJ a NJ vyjádřen počtem slov dle jednotlivých týdnů

Jak vyplývá z výše přiloženého grafu 3 během 6-měsíčního výzkumu, tj. během 27 týdnů si sledované bilingvní dítě dohromady osvojilo 401 nových českých slov a 295 nových německých slov. V průměru si v jednom mezidobí, tj. během jednoho týdne osvojilo 15 nových českých slov a 11 nových německých slov. Při bližším pohledu na vývoj českého lexika se hodnoty od tohoto průměru výrazně odchýlily ve 4. týdně a 12. týdně, kdy si dané dítě osvojilo pouze 4, resp. 8 nových českých slov. Oproti tomu si v 8. a 20. týdně naopak osvojilo nadprůměrných 24, resp. 25 nových českých slov. Při bližší analýze vývoje německého lexika se můžeme pozastavit nad hodnotami ze 6., 9., 11. a 14. týdně, kdy si dítě osvojilo pouhá 3, resp. 4 nová slova, a nad hodnotami z 8., 12. a 24. týdně, kdy si osvojilo 22, resp. 19 nových německých slov.

Pro účely objasnění těchto výkyvů přikládám poznámky z následujících týdnů:

4. týden (08/08-14/08) – chlapec strávil 4 dny pouze s otcem; matka v porodnici, poté na návštěvě „česká“ babička, která vypomáhala s hlídáním chlapce;

6. týden (22/08-28/08) – matka zpět doma z porodnice a otec po několika dnech volnu zpět v práci, několik českých návštěv, opět dominantnější čeština;

8. týden (05/09-11/09) – otec 5 dní mimo domov, z toho 3 dny se chlapec pohyboval pouze ve společnosti matky a „české“ babičky, posléze 2 dny ve společnosti „německého“ strýce a tety;

9. týden (12/09-18/09) – od září začal chlapec navštěvovat školku 1 den v týdnu; od druhé návštěvy, tzn. od 9.9. nově pozorujeme, že dokáže povídat i o věcech, u kterých jsme nebyli; např. „teta Irena ty,ty,ty, Filip plakal“;

11. týden (26/09-02/10) – tento týden strávil chlapec čas vyváženě s otcem i matkou; nově začal vyjmenovávat osoby, o kterých mluví; např. máma, táta, Klára a Filip;

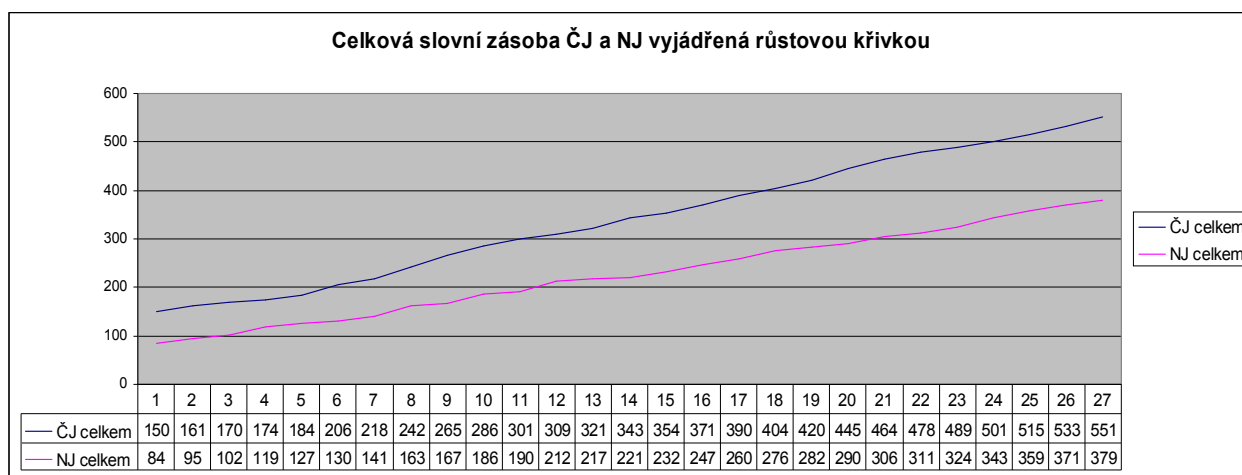
12. týden (03/10-16/10) – prarodiče z Německa byli na týden na návštěvě v České republice, chlapec trávil většinu dne s prarodiči; matka však také přítomna;

14. týden (17/10-23/10) – více v českém jazykovém prostředí, otec na víkend pryč, tzn. se synem se viděl pouze večer po práci;

20. týden (28/11-04/12) – řekl „já chci“ poprvé (poprvé vytvořil gramaticky správnou a kompletní větu „já chci taky pivo“), tvar 1. osoby používá pouze v případě „chci“, 1.12. řekl „už nechci“, jeden z prvních případů, kdy použil správný negativní tvar v češtině, jinak říká „chci ne“; již umí celkem dobře přivlastňovací tvar (Klárky, Filipa, maminky, tatínka, Tomíka); předložku „s“ umí používat téměř bezchybně, tzn. spolu se 7. pádem, jen se mu někdy pletou vzory, tzn. s Přemečkou, s brankem; začal advent, tzn. slovní zásoba spojená s Vánoce, Mikulášem a adventem;

24. týden (26/12-01/01) – vánoční svátky rodina strávila v Německu; velký vliv otce, dědečka, babičky a tety;

Níže uvedený graf 4 znázorňuje celkovou slovní zásobu v českém a německém jazyce vyjádřenou růstovou křivkou, resp. růstovými křivkami, které jasněji zobrazují nárůst slovní zásoby v jednotlivých týdnech.



Graf 4: Celková slovní zásoba ČJ a NJ vyjádřená růstovou křivkou

Poznatky týkající se nárůstu slovní zásoby, ke kterým jsem došla díky deníkovým záznamům lexikálního vývoje spolu s poznámkami, jež mi pomohly objasnit případné výkyvy, jsou v souladu s obecným předpokladem, že slovní zásoba v každém jazyce roste úměrně s intenzitou jazykového inputu a vystavením se danému jazyku v konkrétním týdnu. V této souvislosti lze jen souhlasit s tvrzením Morgensternové, Šulové a Schöll (2011, s. 51), a to, že „u dětí o tom, který jazyk bude jejich dominantní, rozhodují vlastně rodiče, protože právě oni svými rozhodnutím určují, jak mnoho a jak kvalitně je dítě v kontaktu s jednotlivými jazyky.“

### **Analýza slovní zásoby dle slovních kategorií**

Při analýze struktury slovní zásoby jsem se motivovala diplomovou prací Mgr. Kláry Votavové, která ve své empirické části detailně popisuje analýzu sesbíraných dat použitých při vytváření 2. pilotní verze české adaptace CDI. (Votavová, 2008, s. 115-155) S ohledem na to, že mé deníkové záznamy kopírují strukturu použitou v tomto dotazníku, jako logický výstup se nabízí i postup použitý pro analýzu slovní zásoby dle slovních kategorií při přípravě české adaptace CDI. Slova z původních 22 kategorií jsem tedy rozdělila do 6 gramaticky motivovaných kategorií, které byly dle Votavové (2008) převzaty od Batesové a Caselliové (1999). Těmito kategoriemi jsou: podstatná jména, slovesa, přídavná jména, zájmena, sociální výrazy a gramatická slova. „Nejedná se však o formální slovnědruhové kategorie, neboť některá slova v tomto věku typická lze takto jen těžko kategorizovat.“ (Votavová, 2008, s. 134)

Skupina podstatných jmen vznikla sloučením kategorií „zvířata“, „dopravní prostředky a vozítka“, „hry a hračky“, „jídlo a pití“, „oblečení“, „lidské tělo“, „věci doma“,

„nábytek a místo doma“, „věci a místa mimo domov“, „osoby“ a z kategorie „co se říká“ slova jako oběd, večeře, atd. Skupinu sloves tvoří položky z kategorie „činnosti“ a dále kategorie „pomocná a způsobová slovesa“ a „další slovesné výrazy“. Skupinu sociální výrazy tvoří kategorie „citoslovčí“ a kategorie „co se říká“. Do skupiny gramatická slova jsou zahrnuty kategorie „vyjadřování času a doby“, „vyjadřování způsobu, míry a místa“, „tázací slova“, „předložky“, „spojky“, „číslovky“ a „pomocná slovesa a další slovesné výrazy“. Skupinu přídavných jmen tvoří přídavná jména a jiná popisná slova. (Votavová, 2008, s. 134-135)

Pro účely této analýzy jsem pak pracovala pouze se záznamy odrážejícími aktuální slovní zásobu k následujícím datům: 23.07.2011 (fáze I – počátek výzkumu), 23.10.2011 (fáze II – po třech měsících), 23.01.2012 (fáze III – po šesti měsících).

PŘEHLED SLOVNÍCH KATEGORIÍ						
	PODSTATNÁ JMÉNA	SLOVESA	SOCIÁLNÍ VÝRAZY	PŘÍDAVNÁ JMÉNA	GRAMATICKÁ SLOVA	ZÁJMENA
ČJ - FÁZE I	83	10	47	5	5	0
ČJ - FÁZE II	183	62	60	14	24	0
ČJ - FÁZE III	306	106	67	24	39	9
NJ - FÁZE I	52	0	26	3	3	0
NJ - FÁZE II	135	22	33	12	19	0
NJ - FÁZE III	232	55	34	23	34	1

Tabulka 1: Přehled slovních kategorií dle jednotlivých fází výzkumu

PROCENTUÁLNÍ ZASTOUPENÍ SLOVNÍCH KATEGORIÍ						
	PODSTATNÁ JMÉNA	SLOVESA	SOCIÁLNÍ VÝRAZY	PŘÍDAVNÁ JMÉNA	GRAMATICKÁ SLOVA	ZÁJMENA
ČJ - FÁZE I	55,33%	6,67%	31,33%	3,33%	3,33%	0,00%
ČJ - FÁZE II	53,35%	18,08%	17,49%	4,08%	7,00%	0,00%
ČJ - FÁZE III	55,54%	19,24%	12,16%	4,36%	7,08%	1,63%
NJ - FÁZE I	61,90%	0,00%	30,95%	3,57%	3,57%	0,00%
NJ - FÁZE II	61,09%	9,95%	14,93%	5,43%	8,60%	0,00%
NJ - FÁZE III	61,21%	14,51%	8,97%	6,07%	8,97%	0,26%

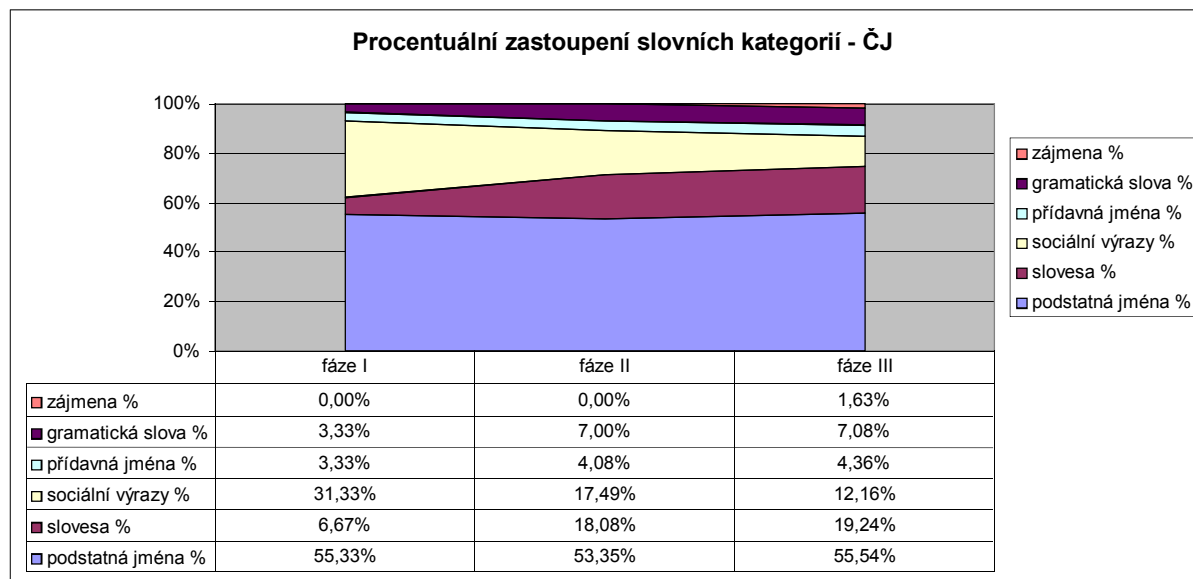
Tabulka 2 – Procentuální slovních kategorií dle jednotlivých fází výzkumu

Z výše uvedených tabulek vyplývá, že slovní zásoba zaznamenaná jak v českém tak v německém jazyce vykazala v průběhu sledovaného období růst v závislosti na věku, a to ve všech slovních kategoriích. „Je patrné, že rozšiřování slovní zásoby dítěte postupuje v souladu s rozvíjejícími se komunikačními potřebami – k efektivnímu vyjadřování potřebuje dítě v raném věku především podstatná jména a slovesa, která představují v mluvených projevech dospělých uživatelů jazyka téměř třetinu celé slovní zásoby.“ (Průcha, 2011, s. 75)

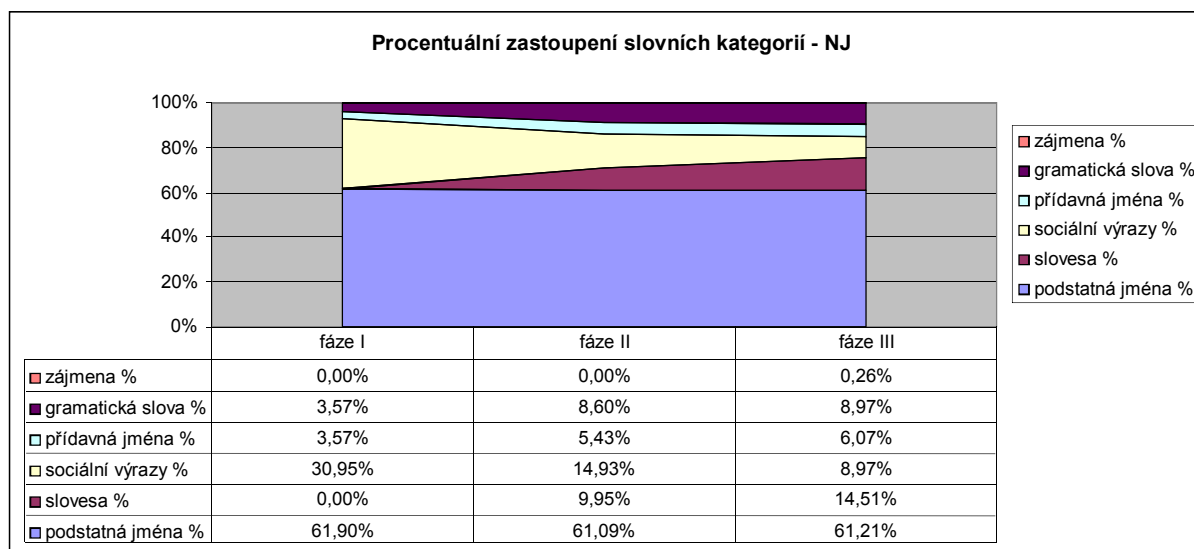


Votavová ve své analýze dat sesbíraných při zpracovávání 2. pilotní verze české adaptace CDI došla k závěru, ...“že do 23. měsíce mají výraznou převahu podstatná jména a sociální slova. Ostatní kategorie se objevují až po dosažení této věkové hranice a jejich nárůst je poměrně prudký.“ (Votavová, 2008, s. 138) I my při bližším pohledu na Tabulku 2 můžeme vidět, že ve 23. měsíci byla slovní zásoba sledovaného bilingvního dítěte zastoupena především podstatnými jmény a sociálními výrazy. Konkrétně tyto dvě kategorie tvořily 86,66 % z celkové české slovní zásoby a z celkové německé slovní zásoby dokonce 92,85 %. Ve 26. měsíci (fáze II) a ve 29. měsíci (fáze III) nebylo již zastoupení těchto dvou kategorií (dohromady) tak výrazné; jmenovitě 70,84 % a 67,70 % v ČJ a 76,02 % a 70,18 % v NJ.

Dále je procentuální zastoupení jednotlivých slovních kategorií na celkové slovní zásobě (ČJ a NJ zvláště) znázorněno v následujících grafech (dle jednotlivých fází výzkumu), kde také vidíme celkový vývoj jednotlivých kategorií během celého výzkumu, tj. šesti měsíců.

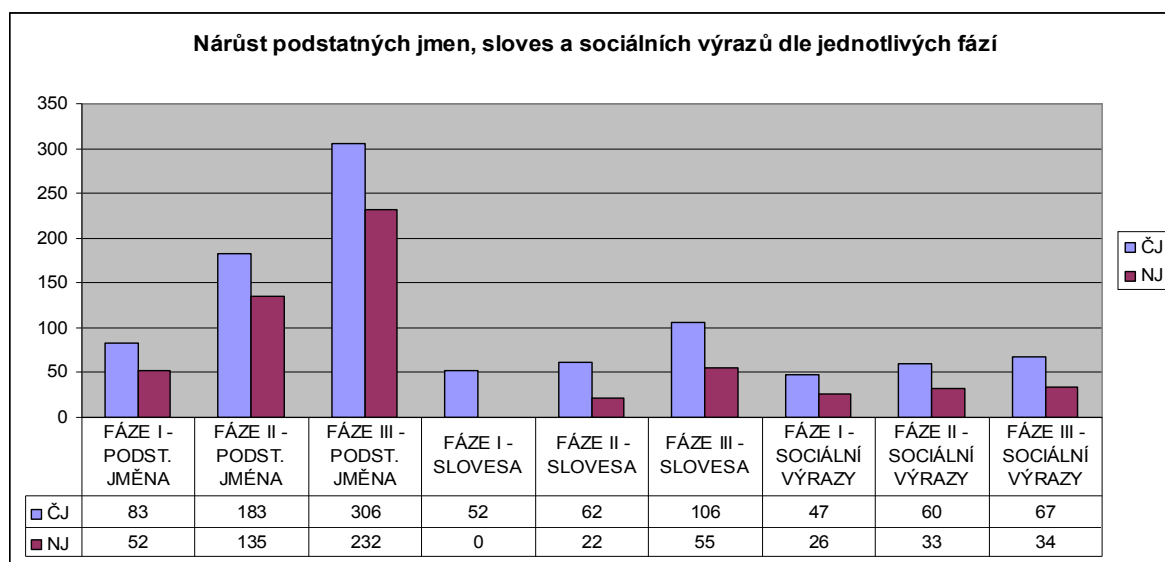


Graf 5: Procentuální zastoupení slovních kategorií na celkové slovní zásobě - ČJ

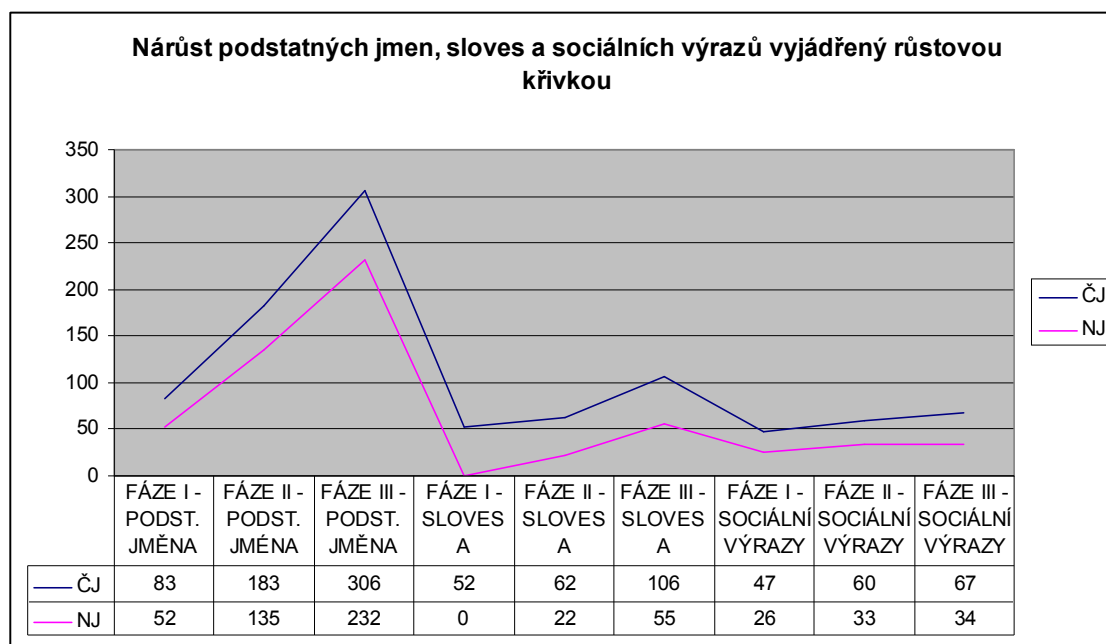


Graf 6: Procentuální zastoupení slovních kategorií na celkové slovní zásobě – NJ

Níže uvedené grafy 7 a 8 detailněji znázorňují vývoj nárůstu podstatných jmen, sloves a sociálních výrazů, tj. 3 nejvýznamnějších slovních kategorií a poskytuje srovnání této vývojové linky v obou jazycích. Konkrétně graf 8 pak nabízí porovnání nárůstu těchto slovních kategorií formou růstové křivky, která jasně zobrazuje, že vývojový trend nárůstu počtu slov v těchto kategoriích byl v obou jazycích podobný.



Graf 7: Nárůst podstatných jmen, sloves a sociálních výrazů dle jednotlivých fází



Graf 8: Nárůst podstatných jmen, sloves a sociálních výrazů vyjádřený růstovou křivkou

### **Poměr slovních druhů v závislosti na velikosti slovní zásoby**

Na základě analýzy dat sesbíraných při zpracovávání 2. pilotní verze české adaptace CDI Votavová (2008) poukazuje na poměr slovních druhů v závislosti na velikosti slovní zásoby a dochází k následujícímu závěru. „Graf 4 (Růst počtu slov v kategoriích) uvádí údaje v počtu slov, kde zřetelně vidíme nárůst sloves na hranici 100 slov. Do té doby vidíme jasnou převahu sociálních výrazů a podstatných jmen. Ostatní gramatické kategorie přídavných jmen, gramatických slov a zájmen vykazují nárůst až za hranici 300 slov.“ (Votavová, 2008, s. 142) Votavová tak nabízí jiný pohled na lexikální vývoj, a to prostřednictvím poměru slovních druhů v závislosti na velikosti celkové slovní zásoby, oproti posuzování slovní zásoby nebo slovních druhů v závislosti na věku. „Pro interindividuální srovnávání je vhodnější řadit děti do skupin ne na základě věku, ale na základě počtu produkce slov.“ (Votavová, 2008, s. 140)

A právě tento jiný pohled na vývoj osvojování slovní zásoby mě přivádí k myšlence, že v případě lexikálního vývoje u bilingvních dětí je důležitější sledovat právě tento vztah proměnných, tj. vztah jednotlivých slovních kategorií v závislosti na celkové slovní zásobě. Zdá se, že věková hranice pro určování orientačního počtu osvojených slov je v případě bilingvních dětí zavádějící. Je zřejmé, že rychlost nárůstu slovní zásoby, a potažmo i struktura slovní zásoby je v jednotlivých jazycích různá. Tabulka 1 tuto skutečnost také potvrzuje. Hranice 100 slov je znázorněna ve fázi I. Celkovou slovní zásobu v českém jazyce v té době tvořilo 150 slov (> 100 slov) a jsme schopni zde

zaznamenat již 10 sloves. Oproti tomu v německém jazyce ve fázi I ovládalo sledované dítě celkových 84 slov (< 100 slov) a z toho ani jedno sloveso; ve fázi II však již vidíme 221 německých slov a z nich 22 sloves, tzn. došlo k nárůstu sloves. Další hranicí, kterou Votavová (2008) na základě měření dotazníkem CDI zmiňuje, je hranice 300 slov. Tato hranice je v naší tabulce znázorněna ve fázi II (celková česká slovní zásoba je 343 slov) a ve fázi III (celková německá slovní zásoba je 379 slov). Je zajímavé, že v českém jazyce jsme opravdu schopni ve fázi II (tj. >300 slov) pozorovat nárůst přídavných jmen a gramatických slov (předtím vidíme pouze nepatrné zastoupení těchto kategorií) a podobnou situaci můžeme sledovat i v německém jazyce, tj. ve fázi III, kdy celková německá slovní zásoba činila 379 slov.

### **Podstatná jména**

Již na první pohled si můžeme všimnout, že podstatná jména zastupují významnou část celkové slovní zásoby sledovaného dítěte, a to v obou jazycích. Již Pačesová (1968) na základě své analýzy dětského slovníku poukázala na výraznou převahu substantiv nad slovesy. „Např. ve slovní zásobě českého chlapce bylo zjištěno 37 % substantiv oproti 13 % sloves v prvních 100 produkovaných slovech, a dokonce 50 % substantiv oproti 25 % sloves v prvních 500 slovech.“ (Průcha, 2011, s. 75).

Z mé analýzy vyplývá, že sledované dítě v českém jazyce na počátku výzkumu (fáze I – věk 23 měsíců) ovládalo 83 substantiv (z celkové slovní zásoby 150), o 3 měsíce později (fáze II – věk 26 měsíců) 183 substantiv (ze 343 slov) a o další 3 měsíce později (fáze III – věk 29 měsíců) 306 substantiv (z celkových 551 slov). V německém jazyce dítě ovládalo ve fázi I 52 substantiv (z 84 slov), ve fázi II 135 substantiv (ze 221 slov) a ve fázi III 232 substantiv (z celkových 379 slov). Z těchto údajů vyplývá, že docházelo k relativně stabilnímu a kontinuálnímu nárůstu substantiv v průběhu celého výzkumu. Také z tabulky procentuálního zastoupení této kategorie na celkové slovní zásobě vyplývá, že kategorie podstatných jmen představovala významnou složku v celkové slovní zásobě sledovaného dítěte v průběhu celého výzkumu, a to v obou jazycích (ČJ fáze I – 55,33 %, fáze II – 53,35 %, fáze III – 55,54 % a NJ fáze I – 61,90 %, fáze II – 61,09 a fáze III – 61,21 %).

Dostáváme se tak k jedné z důležitých teoretických otázek, a to ... „zda si děti nejprve osvojují slova označující předměty (především substantiva), a pak teprve slova pro činnosti, děje a stavy (zejména slovesa). „Generová (1982 in Votavová, Smolík, 2010,

s. 2) navrhla, že počáteční převaha substantiv je univerzálním znakem raného dětského jazyka. Pozdější studie ovšem ukázaly, že v různých jazycích jsou slovesa v jazyce nejmladších dětí zastoupena mnohem výrazněji.“ (Gopnik, Choi, 1995; Tarif, 1996 in Votavová, Smolík, 2010, s. 2.) Předpoklad, že si děti nejprve osvojují substantiva, pak teprve slovesa a ostatní slovní druhy, byl totiž vyvozován z pozorování dětské řeči především v angličtině a v jiných indoevropských jazycích, avšak u jiných jazyků je tomu jinak. Již zmiňovaní Choi, Gopnik (1995) dále uvádí, že „např. korejské děti si častěji osvojují slovesa než substantiva na rozdíl od dětí osvojující si angličtinu.“ (Průcha, 2011, s. 76) Lamela (2004) o tomto jevu říká, že „zde hovoříme o výskytu jevu nominální předpojatosti (noun bias), který je typický pro západní jazyková prostředí.“ (Votavová 2008, s. 143)

Jak vyplývá z tabulek 1 a 2, slovní zásoba obou jazyků sledovaného bilingvního dítěte je z velké části zastoupena substantivy, a to ve všech fázích výzkumu. Otázkou však v tuto chvíli zůstává, zda se struktura slovní zásoby, tj. převaha substantiv odvíjí od skutečnosti, že si dané sledované dítě osvojovalo český a německý jazyk, tzn. dva indoevropské jazyky s podobnou strukturou, či zda se struktura slovní zásoby odvíjí od typu dítěte. Votavová (2008) ve své práci uvádí, že si „Catherine Nelson (1981) všimla, že je možné rozdělit děti dle struktury slovní zásoby na dvě skupiny, referenční a expresivní. Slovní zásoba dětí referenčního stylu je z přibližně 80 % tvořena podstatnými jmény, kdežto slovní zásoba dětí expresivních obsahuje pouze cca. 30 % podstatných jmen. Ostatní slova tvoří sociální výrazy jako pozdravy, hry, poděkování apod.“ (Votavová, 2008, s. 84) Pokud bych tedy na strukturu osvojeného lexika sledovaného dítěte nahlížela dle teorie Nelson, musela bych dojít k závěru, že dítě patří ke skupině referenční. Z takového závěru by však vyplývalo, že by si dané dítě mohlo teoreticky osvojovat slovní zásobu podobným způsobem i v případě jazyků zcela odlišných, např. korejštiny nebo čínštiny. Dle mého názoru by proto bylo zajímavé zaznamenat či dohledat výzkumy zaměřené na vývoj slovní zásoby u bilingvního dítěte, které si simultánně osvojuje jazyky zcela odlišné, např. angličtinu a korejštinu. Taková studie by mohla prokázat, zda si je jedinec schopen osvojovat dva jazyky různým způsobem, tj. v případě anglického jazyk si primárně osvojovat substantiva a v případě korejštiny si primárně osvojovat slovesa, nebo zda je proces osvojování lexika u bilingvních dětí ovlivněn skutečností, že se dítě učí dva jazyky podobným způsobem a že mají tedy na sebe vzájemný vliv.

## **Slovesa**

Votavová (2008) ve své studii poukazuje na skutečnost, že k nárůstu sloves dochází po dosažení hranice celkové slovní zásoby 100 slov, a v této souvislosti Tabulka 1 tuto skutečnost potvrzuje (dále viz. Poměr slovních druhů v závislosti na velikosti slovní zásoby). Ale zajímavé je sledovat celkový vývoj této kategorie. Zdá se, že slovesa si sledované dítě opravdu začalo osvojovat až po dosažení hranice 100 slov. V případě českého jazyka znalo sledované dítě 10 sloves již ve fázi I, kdy byla celková slovní zásoba 150 slov. Oproti tomu v případě německého jazyka neovládalo sledované dítě ve fázi I žádné sloveso (celková slovní zásoba v německém jazyce byla ve fázi I 84 slov). Díky systematickým záznamům jednotlivých slov je možné dohledat přesné datum, kdy došlo k osvojení prvního slovesa v německém jazyce. Bylo to sloveso „fahren“ [jet] a k jeho osvojení došlo během 4. týdne výzkumu, konkrétně dne 09.08.2011, kdy německá slovní zásoba sledovaného dítěte činila 106 slov. Zde bych chtěla upozornit na neuvěřitelnou shodu s navrhovanou hranicí 100 slov. Dále je nutno poukázat, že po dosažení hranice 100 slov došlo v obou jazycích k dramatickému nárůstu v této kategorii a že posléze tvořila slovesa druhou nejvýraznější složku celkové slovní zásoby (ČJ – fáze II 18,08 % a fáze III 19,24 %; NJ – fáze III 14,51 %) Slovesa se tak posléze staly druhou nejdůležitější složkou řečové produkce sledovaného dítěte.

## **Sociální výrazy**

V této souvislosti uvádí Průcha údaje z analýzy dětského slovníku provedeného Pačesovou (1968). „Počáteční slovní zásobu vytvářejí hlavně citoslovce – mezi prvními 50 slovy zkoumaného dítěte jich je 57 %, kdežto podstatných jmen pouze 24 %, sloves 7 % a přídavných jmen pouze 1,4 %. Avšak s růstem slovní zásoby se podíly jednotlivých druhů slov výrazně mění tak, že ubývá citoslovcí a roste počet podstatných jmen a sloves – mezi prvními 500 slovy bylo 50,5 % podstatných jmen, 25,5 % sloves, 9,4 % citoslovcí, 5,5 % přídavných jmen a 3,6 % zájmen.“ (Průcha, 2011, s. 74-75).

Přestože tyto údaje plynou z analýzy dětského slovníku provedeného u monolingvního dítěte, můžeme vidět patrnou korelaci mezi těmito údaji a daty sesbíranými v případě bilingvního dítěte. I v jeho případě se počáteční slovní zásoba skládala z velké části ze sociálních výrazů, tj. citoslovcí a slov z kategorie „co se říká“ (tj. pozdravy, říkanky, „sociální slova“ jako prosím, prosím). Zajímavé je také sledovat vývoj této kategorie napříč všemi fázemi výzkumu. V českém jazyce dítě ovládalo na počátku výzkumu (fáze I – věk 23 měsíců) 47 sociálních výrazů (z celkové slovní zásoby 150), o 3 měsíce

později (fáze II – věk 26 měsíců) 60 sociálních výrazů (ze 343 slov) a o další 3 měsíce později (fáze III – věk 29 měsíců) 67 sociálních výrazů (z celkových 551 slov). V německém jazyce dítě ovládalo ve fázi I 26 sociálních výrazů (z 84 slov), ve fázi II 33 sociálních výrazů (ze 221 slov) a ve fázi III 34 sociálních výrazů (z celkových 379 slov). A tak je v této kategorii patrný mírný nárůst sociálních výrazů mezi fází I a fází II, ovšem v mezidobí mezi fází II a fází III došlo k mírné stagnaci. Zajímavý je také pohled na procentuální zastoupení této kategorie, kdy na počátku výzkumu tvoří tato kategorie 31,33 % a na konci výzkumu 12,16 % na celkové slovní zásobě v českém jazyce a v německém jazyce 30,95 % na počátku výzkumu a pouhých 8,97 % na konci výzkumu.

### Zájmena

ZÁJMENA	DATUM OSVOJENÍ	KONTEXT
něco	13.11.2011	
tohle	26.11.2011	
toho	27.11.2011	(toho pána)
můj	11.12.2011	(můj táta spinká)
naše	11.12.2011	(naše Klárka malinká)
nás	2.1.2012	(otázka ale je, zda chápe, že „nás“ jsme „my“, nebo zda to pouze nezopakoval; řekl „na nás“)
moje (mojí)	12.1.2012	(„moje“ ve smyslu „to je moje“; a „mojí“ ve smyslu „to je mojí maminky“)
to	12.1.2012	(„nech to“)
sám	13.1.2012	(že něco udělá „sám“; říká „umí(š-mluví o sobě v 2. osobě) sám“)

Tabulka 3: Přehled osvojených zájmen

V tabulce 3 uvádím přehled všech osvojených zájmen v českém jazyce. Spolu s jednotlivými zájmeny je v tabulce uvedeno i datum, kdy došlo k osvojení daného zájmena spolu s kontextem/větou, ve které bylo dané zájmeno použito. První zájmeno začalo sledované dítě používat dne 13.11.2011, tj. ve věku 27 měsíců a 11 dní a pro úplnost uvádím, že k tomuto datu aktivně používalo celkem 390 českých slov. Při detailnější analýze přivlastňovacích zájmen mi mohou hodně napovědět poznámky, které jsem si zaznamenávala k jednotlivým týdnům, jmenovitě 21. týden – „5.12. do 11.12. – poprvé použil přivlastňovací zájmena („můj táta spinká“ nebo „naše Klárka malinká“); v NJ přivlastňovací zájmena nepoužívá (mamas, papas, omas), ovšem v ČJ už ho obstojně používá (Klárky, Tomíka, maminky)“.

V případě německého jazyka si sledované dítě v průběhu celého výzkumu osvojilo pouze jedno zájmeno, jmenovitě „alles“ [vše] dne 30.10.2011, tj. ve věku 26 měsíců 28 dní. Pro porovnání uvádím, že k tomuto datu aktivně používalo celkem 232 německých slov. Z toho vyplývá, že první zájmeno si sledované dítě osvojilo v německém jazyce při dosažení relativně nízké hranice celkové německé slovní zásoby.

### **Předložky**

<b>PŘEDLOŽKY</b>	<b>DATUM OSVOJENÍ</b>	<b>KONTEXT</b>
NA bílou stoličku	24.8.2011	(NA bílou stoličku si sedá, když se obouvá); 29.8.2011 NA břicho říká též NA Bauch; 14.11.2011 NA listy (čůrá na listy); NA výlet (rodina jede na výlet); 30.11.2011 NA zem (hračky položí na zem); 11.12.2011 NA stůl (jídlo NA stůl); 1.1.2012 NA zemi; 2.1.2012 NA nás; 11.1.2012 NA gauč(i)
DO práce	25.8.2011	(táta jde do práce); 8.9.2011 DO branky (při fotbale); 11.12.2011 DO ruky; 11.12.2011 DO lesa;
ZA ruku	26.8.2011	(po schodech za ruku); 2.9.2011 ZA tátou
S medem	30.8.2011	8.11.2011 S máslem (chleba S máslem); 29.11.2011 S brčkem (pítí S brčkem)
PO bříše	17.9.2011	
VE frontě	1.1.2012	
V kuchyni	19.1.2012	
Z hrnečku	20.1.2012	
<b>PŘEDLOŽKY</b>	<b>DATUM OSVOJENÍ</b>	<b>KONTEXT</b>
auf	13.8.2011	25.12.2011 AUF dem Teller
AM Bein	30.10.2011	

Tabulka 4: Přehled osvojených předložek

V tabulce 4 uvádím přehled všech osvojených předložek v českém jazyce a německém jazyce. Spolu s jednotlivými předložkami je v tabulce uvedeno i datum, kdy došlo k osvojení jednotlivých předložek spolu s kontextem/větou, ve které byla daná předložka použita. Zároveň v momentě, kdy danou předložku sledované dítě použilo v jiném kontextu nebo ve spojení s jiným pádem, jsem si u dané předložky zaznamenala nové datum a nový kontext, ve kterém byla použita. První předložku v českém jazyce začalo sledované dítě používat dne 24.08.2011, tj. ve věku 24 měsíců a 12 dní. Dále uvádím, že k tomuto datu používalo aktivně celkem 199 českých slov. První německou předložku začalo sledované dítě aktivně používat dne 13.08.2011 a k tomu datu užívalo celkem 119 německých slov.

Ovšem nejzajímavějším poznatkem je, že si dítě na prvním místě osvojilo předložky „na“ a „auf“ [na] (a posléze předložku „am“, která též znamená „na“, ale používá se



v jiných situacích). Ke stejnému závěru došla ve své studii i Votavová (2008, s.150), která se též domnívá, že předložka „na“ se u dětí objevuje jako jedna z prvních. Zdá se tedy, že významově je tato předložka pro děti nejjasnější. V této souvislosti hovoří Horňáková, Kapalková a Mikulajová (2009) o důležitosti období 24 až 30 měsíců, kdy si dítě začíná uvědomovat své tělo v prostoru. Tento fakt pak .. „dítěti později pomáhá správně chápat složitější prostorové vztahy a v řeči je vyjadřovat pomocí předložek (např. vedle židličky, před skříní, za dveřmi, pod postýlkou).“ (Horňáková, Kapalková, Mikulajová, 2009, s.103)

### **Spojky**

V průběhu celého výzkumu, tj. 6 měsíců si sledované dítě osvojilo pouze jednu spojku v českém jazyce a jednu spojku v jazyce německém. Obě spojky se významově překrývají, v ČJ „a“ a v NJ „und“ [a]. Kontext osvojení dané spojky nám přibližuje poznámka z 11. týdne výzkumu – 26.09 do 02.10. – „nově začal vyjmenovávat osoby, o kterých mluví; např. máma, táta, Klára a Filip; poprvé použil spojku „a“ (otázkou zůstává, zda chápe funkci spojky či zda to pouze nezopakoval).“ Blíže nám pak užívání této spojky přibližuje poznámka z 17. týdne – 07.11 do 13.11 – „spojku „a“ již umí bezpečně používat, používá ji především při vyjmenovávání osob, které se účastní dané situace; někdy též použije „und“ [a], ale hlavně „a“. (viz. Příloha 3).

Daná kategorie je zastoupena pouze jednou spojkou, což není s ohledem na věk sledovaného dítěte nic neobvyklého. „Počáteční slovní zásoba dětí je charakteristická absencí spojek (s výjimkou spojky „a“). Např. v záznamu Pačesové tvořily spojky mezi prvními 500 slovy jen nepatrný podíl, tj. 0,1 %.“ (Průcha, 2011, s. 75) „Výrazné odlišnosti týkající se zejména omezeného používání spojek jsou pochopitelně dány tím, že dvouleté dítě nemá dosud rozvinutou syntax, takže není schopno spojovat klauze a celé věty porůzných vztahů. Tuto syntaktickou kompetenci si děti osvojují postupně až od třetího roku života a později.“ (tamtéž)

### **Překryv slovní zásoby**

V této kapitole bych se chtěla detailněji věnovat překryvu slovní zásoby, ke kterému jsem dospěla tím, že jsem porovnála aktivní slovní zásobu používanou v českém jazyce a v německém jazyce v jednotlivých fázích výzkumu, tj. k následujícím datům: 23.07.2011 (fáze I – počátek výzkumu), 23.10.2011 (fáze II – po třech měsících), 23.01.2012 (fáze III – po šesti měsících). Na základě položkového porovnání jsem dospěla k závěrům, které předkládám v Tabulce 5 a 6. Tabulka 5 znázorňuje přehled

slov se stejným významem, která si sledované dítě osvojilo jak v českém tak v německém jazyce během jednotlivých fází výzkumu. Tento přehled je dále rozdělen dle jednotlivých slovních kategorií. Pro přehlednost jsem též doplnila údaje, které vyjadřují procentuální zastoupení jednotlivých kategorií na celkovém počtu všech ekvivalentů, které se objevují v jednotlivých fázích v obou jazycích.

PŘEKRYV SLOVNÍ ZÁSoby DLE SLOVNÍCH KATEGORIÍ						
	PODSTATNÁ JMÉNA	SLOVESA	SOCIÁLNÍ VÝRAZY	PŘÍDAVNÁ JMÉNA	GRAMATICKÁ SLOVA	ZÁJMENA
FÁZE I	31	0	17	1	2	0
FÁZE II	67	10	19	6	9	0
FÁZE III	119		19	9	14	0
FÁZE I - %	60,78%	0,00%	33,33%	1,96%	3,92%	0,00%
FÁZE II - %	60,36%	9,01%	17,12%	5,41%	8,11%	0,00%
FÁZE III - %	64,32%	12,97%	10,27%	4,86%	7,57%	0,00%

Tabulka 5: Překryv slovní zásoby dle slovních kategorií

Z tabulky 5, která znázorňuje překryv slovní zásoby podle jednotlivých kategorií, vyplývá, že ve fázi I sledované dítě znalo slova v obou jazycích, která se významově překrývala, především mezi substantivy a sociálními výrazy (dohromady 94,11 % všech významově se překrývajících se slov). Ve fázi II došlo k výraznému nárůstu sloves, jejichž ekvivalenty znalo sledované dítě v obou jazycích, a ve fázi III již tvořila kategorie sloves druhou nejdůležitější kategorií při pohledu na překryv slovní zásoby podle jednotlivých kategorií. Tento trend koresponduje i s nárůstem celkového počtu sloves během fáze II a fáze III, který u jednotlivých jazyků nastal. Kategorie přídavných jmen, gramatických slov a zájmen nejsou v přehledu překryvu slovní zásoby výrazně zastoupeny.

Zajímavý je též pohled na překryv slovní zásoby, tak jak je vyjádřen v tabulce 6, tj. procentuální vyjádření ve vztahu k celkové slovní zásobě v českém a německém jazyce. Z tabulky 6 vyplývá, že na konci fáze I znalo sledované dítě 51 významově stejných slov v českém a německém jazyce, což je 34 % z celkové slovní zásoby v ČJ (ze 150 slov) a 60,71 % z celkové slovní zásoby v NJ (z 84 slov). Ve fázi II ovládalo v obou jazycích 111 významově stejných slov, tj. 32,36 % ze 343 českých slov a 50,23 % z 221 německých slov. Ve fázi III aktivně používalo v obou jazycích 185 významově stejných slov, což představovalo 33,58 % z 551 osvojených českých slov a 48,81 % z 379

osvojených německých slov. Z toho vyplývá, že ve všech fázích výzkumu znalo přibližně 1/3 všech aktivně používaných českých slov také v německém jazyce. Z druhého pohledu by se dalo říct, že znalo minimálně 50 % ( fáze II a fáze III), resp. 60 % ( fáze I) všech aktivně používaných německých slov také v jazyce českém.

PŘEKRYV SLOVNÍ ZÁSoby - PROCENTUÁLNÍ VYJÁDŘENÍ VE VZTAHU K CELKOVÉ SLOVNÍ ZÁSobĚ V ČJ A NJ					
	PŘEKRYV CELKEM	SLOVNÍ ZÁSoba V ČJ	SLOVNÍ ZÁSoba V NJ	% VŮČI ČJ	% VŮČI NJ
FÁZE I	51	150	84	34,00%	60,71%
FÁZE II	111	343	221	32,36%	50,23%
FÁZE III	185	551	379	33,58%	48,81%

Tabulka 6: Překryv slovní zásoby – procentuální vyjádření ve vztahu k celkové slovní zásobě v ČJ a NJ

V této souvislosti je zajímavý i poznatek Romaine (1995), která uvádí, že „mezi 2. a 3. rokem tvořily ekvivalenty přibližně jednu třetinu celkového lexikálního aparátu děvčat (pozn. jednalo se o studii Taeschnerové z roku 1983, která zaznamenávala řečové produkty svých dcer) a dvě třetiny celkové slovní zásoby byla nově osvojovaná slova s jiným významem.“ (Romaine, 1995, s. 189)

Ovšem skutečnost, že sledované dítě znalo významově stejná slova v obou jazycích, neznamená, že obě taková slova vyváženě používalo a aplikovalo ve správných situacích či vůči správnému mluvčímu. K interpretaci této vývojové linky mi opět posloužily poznámky k následujícím týdnům výzkumu:

1. týden (23/07) – kombinuje a míchá oba jazyky

9. týden (12/09-18/09) – dokáže povídat o věcech, u kterých jsme nebyli; např. „teta Irena ty,ty,ty, Filip plakal“, též vypráví, co dělal s Onkel Herbertem [*stryc*] a Tante Utou [*teta*], např. „Schleuse, Dampfboot, Mann, tu, tu, tu“ [*zdymadlo, parník, pán, tu, tu, tú*]; nově od toho týdne označí i co nechce, např. „schlafen nechceš“ [*spát nechceš*], „autobusem nechceš“

10. týden (19/09-25/09) – nově též začíná rozlišovat němčinu a češtinu, např. když chce nosit, obvykle říká „tragen“ [*nést*], ale když mluvil se mnou, opravil se a řekl „koník“; např. obvykle říká „dolů“, když chce dolů ze židličky, ale opravil se pak na „runter“ [*dolů*]

12. týden (03/10-16/10) – na návštěvě na týden prarodiče z Německa; dramatický nárůst německé slovní zásoby; Filipovi trvalo cca 1 den, než se zorientoval v jazycích,

pak převládala němčina; především, když mluvil s Omou a Opou, ale i když mluvil s matkou; někdy ovšem umí již přepnout a vybrat slova ve správném jazyce

14. týden (17/10-23/10) – znatelněji přepíná mezi jazyky, např. matka mu nalepila náplast na ruku a Filip utíkal k otci a řekl: Pflaster! [*náplast*]; např. Matka drží v náručí Klárku a Filip říká: „Klárka pláče“, pak se otočí na otce a říká: „Klárka weint“ [*Klárka pláče*]; v tuto chvíli se musím spoléhat na záznamy otce, jelikož se naučil již více rozlišovat mezi jazyky;

18. týden (14/11-20/11) – zkusili jsme, zda by uměl aplikovat správný jazyk a odpovědět na otázku: jak tomu říká máma, jak tomu říká táta, použili jsme to u slov, kde jsme věděli, že je bezpečně aktivně používá (pavouk, Spinne); na tyto otázky odpověděl správně (oddělil jazyky)

24. týden (26/12-01/01) – svátky rodina strávila v Německu; dramatický nárůst v NJ, vliv otce, dědečka, babičky a tety; někdy v NJ používá tvary, které sám vytvoří, např. „macheme“ [*machen - dělat*]; „esseme“ [*essen - jíst*]; „laufeme“ [*laufen – jít, běhat*]; rodinné příslušníky v NJ oslovuje „Omo“, „Opo“, „Papo“; novotvary vymýšlí i ČJ, např. „lezet tady“, „stojit“;

26. týden (09/01-15/01)– při jeho spontánní řeči stále převládá ČJ, ovšem doplňuje to němčinou, různými slovy, občas se mu podaří něco „přeložit“ podle osoby, se kterou mluví, ale není to pravidlo; spíše používá slovíčka, která se v daném kontextu naučil

27. týden (16/01-23/01) – velký vliv otce (který je nyní v domácnosti – viz. poznámka výše); projevuje se to širší NJ slovní zásobou a častějším užíváním německých slov i v případě, že umí české ekvivalenty;

Na počátku výzkumu sledované dítě procházelo 1. stadiem, tak jak jej popsal Saunders (1982), během kterého docházelo k užívání izolovaných slov i k počátkům užívání dvouslovních asociací. Lexikální aparát bilingvního dítěte bylo kombinací dvou jazyků a oba jazyky pro něj byly jedním jazykovým systémem. Pro označení určité věci znalo slova především pouze v jednom z daných jazyků, ale kromě toho znalo i 51 významově stejných slov v obou jazycích. Těchto 51 slov představovalo 34 % z celkové české slovní zásoby a 60 % z celkové německé slovní zásoby. Ovšem v této fázi výzkumu ještě neumělo zcela rozlišit, který jazyk by mělo v dané situaci s daným mluvčím použít. Proto si vybíralo především slova vázaná na kontext nebo taková slova, která byla pro něj jednodušší na zapamatování nebo výslovnost (např. Buch [*kniha*] X knížka). K této fázi lze také na základě pozorování doplnit, že sledované dítě

pasivně rozumělo oběma jazykovým ekvivalentům (např. na požádání přineslo „knihu“ nebo „Buch“ [knihu] při české i při německé konverzaci), ale z počátku aktivně používalo pouze německý ekvivalent „Buch“ [kniha] (toto německé slovo znal již k 23.07.2011). Český ekvivalent tohoto slova „knížka“ začalo aktivně používat až o měsíc později, konkrétně dne 23.08.2011.

V průběhu 2. stádia si dítě prohlubovalo slovní zásobu obou jazyků. Naučená slova se však často vázala na kontext nebo situaci, ve které se slovo naučilo. Docházelo tak k řečovým projevům, při kterých sledované dítě stále míchalo a používalo oba jazyky, přestože si již uvědomovalo, že se jedná o dva jazykové systémy. V některých momentech se dokonce opravilo (viz. poznámka z 10. týdne – „19.09 do 25.09. ...nově též začíná rozlišovat němčinu a češtinu, např. když chce nosit, obvykle říká „tragen“ [nést], ale když mluvil se mnou opravil se a řekl „koník“; např. obvykle říká „dolů“, když chce dolů ze židličky, ale opravil se pak na „runter“ [dolů]“) a v průběhu výzkumu již začalo přepínat mezi jazyky. Gramatické jevy však zatím rozlišovat nedokázalo, tzn. 3. stádium dle Saunderse (1982), které je charakteristické tím, že dochází k rozlišování těchto dvou jazykových systémů a k používání pouze jednoho z jazyků při komunikaci s jinou osobou, se u sledovaného dítěte v průběhu výzkumu, tj. do 29 měsíců věku dítěte ještě plně nevyvinulo.

### **Psycholingvistická specifika bilingvních mluvčích – příklady z výzkumu**

V teoretické části jsem popsala psycholingvistická specifika bilingvních mluvčích uvedených v knize od Morgensternové, Šulové a Schöll (2011). V této části mé práce bych ráda předložila několik příkladů zmiňované interference, přepínání kódů/míšení jazyků a jazykových výpůjček, tak jak se mi je během výzkumu podařilo zaznamenat formou poznámek.

11.09.2011 – „Onkel Herbert Mann tady Unten Bitte Bitte“ [*Strejdo Herberte, panáček, tady dole, prosím, prosím*]

11.09.2011 – „Schleuse, Dampfboot, Mann, tu, tu, tu“ [*zdymadlo, parník, pán, tu, tu, tú*]  
9. týden (12/09-18/09) – „...nově od toho týdne označí i co nechce, např. „schlafen nechceš“ [*spát nechceš*]<sup>4</sup>; „autobusem nechceš“...“

---

<sup>4</sup> V této fázi výzkumu používalo sledované dítě 2. osobu, když mluvilo o sobě.

25.09.2011 – „laufen nechceš, essen nechceš, máma, táta, klárka autem nechceš, domů nechceš, hop, hop tady ano“ [*jít nechceš, jíst nechceš* .....]

14. týden (17/10-23/10) – „...negativní tvar sloves vyjadřuje např. „házet ne“, „povídat ne“ (namísto neházej, nepovídej si);<sup>5</sup> ...“

18.10.2011 – „komm, komm, mama, za klárkou“ [*pojd', pojd', máma, za Klárkou*]

16. týden (31/10-06/11) – „...“nápadně se rozhovořil; spojuje hodně slov; při záporu říká: „želva pláče ne“ nebo „želva pláče nicht“;...“

22. týden (12/12-18/12) – „...“také v řeči použil „eine bačkora“, spojil ČJ a NJ, ovšem členy běžně nepoužívá“....

24. týden (26/12-01/01) – „...někdy v NJ používá tvary, které sám vytvoří, např. „macheme“, „eseme“, „laufeme“; [*děláme, jíme, jdeme*] rodinné příslušníky v NJ oslovuje „Omo“, „Opo“, „Papo“; [*5. osoba od „Oma“=“babička“, „Opa“=“dědeček“ a „Papa“= „táta“*] novotvary vymyslí i ČJ, např. „lezet tady“, „stojit“;...“

18.01.2011 – „kluk maloval (na) Wand ano“ [kluk maloval (na) zeď ano]

### **Pivotová gramatika**

V souvislosti s analýzou raného osvojování syntaxe jsem se v odborné literatuře setkala s tzv. pivotovou gramatikou (pivot grammar). Tato pivotová gramatika byla popsána v kontextu lexikálního vývoje dětí a Průcha (2011) v této souvislosti cituje Slobina (1971), že „již v tomto raném věku mohou děti produkovat nespočetné varianty vět a rozumět jim, ačkoliv většinu z nich nikdy předtím neslyšely.“ (Průcha, 2011 s. 21). Pojednává o postavení dvou slov vedle sebe, která se skládají z „osových slov (pivot words), vyskytujících se v poměrně malém počtu, tvořící základ věty, a z doplňujících slov (open class words), vyskytujících se ve velkém počtu, většinou se uplatňující již v předchozích jednoslovných větách.“ (Průcha, 2011 s. 21) „Osová slova zaujímají v dětských větách obvykle první pozici, případně druhou pozici, a mohou se spojovat s velkým počtem doplňujících slov.“ (tamtéž)

Morgensternová, Šulová a Schöll (2011) v této souvislosti cituje Falkovou (1978), která uvádí následující: „Kolem dvou let věku dítěte se objevuje nástup stadia dvouslovných výrazů. Je to dle Falkové etapa charakterizovaná tím, že dítě ovládne několik slov, vyskytujících se relativně často, která jsou označována jako slova pivotní (moje, je, dá,

---

<sup>5</sup> V německém jazyce je tento tvar „mach nicht, sprech nicht“

víc, není) a kombinuje je s „open class word“, většinou substantivy (auto, mlíčko, táta).“ (Morgensternová, Šulová a Schöll, 2011, s. 19) Podle autorky tedy dítě ovládá dvě třídy slov a pravidla jejich kombinování.

Při systematickém pozorování a bližším pohledu na řečové produkty sledovaného dítěte jsem si všimla jevu, který byl charakteristický pro řečové projevy, u nichž se objevilo přepínání kódů/míšení jazyků a jazykové výpůjčky. Jednalo se právě o dvou- nebo několikaslovné výrazy, kdy docházelo ke kombinaci osových slov (pivot words) – tj. slov, která tvořila základ věty a která se vyskytují s vysokou frekvencí – a doplňujících slov (open class words), často substantiv a infinitivů. Bylo patrné, že při této kombinaci daný bilingvní jedinec volil osová slova vždy ze silnějšího jazyka a kombinoval je s doplňujícími slovy dle jazyka osoby, se kterou právě hovořil. Příkladem nám může být následující věta, kterou jsem si zaznamenala dne 25.09.2011: „laufen nechceš, essen nechceš, máma, táta, klárka autem nechceš, domů nechceš, hop, hop tady ano“ [*jít nechceš, jíst nechceš* .....]. Touto větou chtělo dané bilingvní dítě říct: nechci jít pryč, jíst taky nechci, ani nechci jet s mámou, tátou a Klárkou pryč autem, ani nechci jet domů, chci tady zůstat a skákat na trampolíně.

Zdá se tedy, že osová slova (pivot words) – v tomto případě „nechceš“ – dítě používalo jakoby automaticky, tato slova přenášela určitý pocit, základ věty, tj. něco, nad čím možná ani moc dítě neuvažovalo, ale právě doplňující slova (open class words) pak přenášela význam této řečové produkce. Dítě vědělo, s kým právě hovoří, jakým jazykem daná osoba mluví, a proto přizpůsobilo a přeložilo tato doplňující slova do jazyka dané osoby.

### **Diskuse**

Hlavním cílem výzkumu, který je popsán v této bakalářské práci, bylo zachycení detailního obrazu o vývoji slovní zásoby česko německého bilingvního dítěte a v této návaznosti nabídnout odpovědi na výzkumné otázky, tj. 1) jakým způsobem se rozvíjí slovní zásoba u bilingvního dítěte, tj. zda postupuje osvojování obou jazyků stejným tempem nebo zda je tato slovní zásoba v každém jazyce odlišná; 2) jaký vliv má bilingvismus na jazykový vývoj dítěte v raném věku.

V této fázi je však nutné zdůraznit, že nelze předkládat žádné obecnější závěry a to s ohledem na skutečnost, že sesbíraná data reprezentují lexikální vývoj pouze jednoho

jedince, tzn. neodrážejí širší výzkumný vzorek a nejsou podložena jinými výzkumy v této oblasti, jelikož v českém prostředí jednoduše neexistují.

Přesto se však nabízejí následující odpovědi na výzkumné otázky, které nás mohou pobídnout k dalšímu zamyšlení. Ze sesbíraných dat vyplývá, že proces osvojování jednotlivých jazyků postupoval podobným tempem a nedošlo k výrazným výkyvům u vývojových linek u jednotlivých jazyků, což je také potvrzeno grafy s růstovými křivky. Přesto je však zřejmé, že český jazyk je u daného sledovaného dítěte jazykem silnějším, proto slovní zásoba je v tomto jazyce větší a pestřejší. Obecně lze konstatovat, že slovní zásoba v německém jazyce, co se rozsahu týká, je za českou slovní zásobou opožděna o několik měsíců a to samé platí i pro určité jevy, které se oproti českému jazyku vyskytují s několika měsíčním zpožděním. Neznamena to však, že takové jevy v německém jazyce chybí, pouze nastupují se zpožděním, tak jako to bylo v případě užívání sloves a předložek.

V této souvislosti je proto nesporně zajímavé, zamyslíme-li se nad možností posuzování lexikálního vývoje bilingvních dětí z pohledu struktury slovní zásoby v závislosti na celkové slovní zásobě v jednotlivých jazycích oproti posuzování rozsahu slovní zásoby nebo slovních druhů v závislosti na věku. Je patrné, že věková hranice pro určování orientačního počtu osvojených slov je v případě bilingvních dětí zavádějící, jelikož oba jazyky nejsou téměř nikdy, jak uvádí odborná literatura, vyvážené, a proto počet slov osvojených v slabším jazyce je v určitém momentě vždy menší a stejně tak i zastoupení počtu slov u jednotlivých slovní kategorií. Proto by bylo zajímavé provést další výzkumy, které by nabídly či případně potvrdily hranice slov, při kterých dochází ke zlomovému nárůstu podstatných jmen (oproti prvotně osvojovaným sociálním výrazům), jakož i hranice slov pro nárůst sloves, gramatických slov, zájmen a přídavných jmen.

Dalším zajímavým tématem pro případné budoucí výzkumy v oblasti dětského bilingvismu by mohlo být porovnání procesu jazykového vývoje u dvou, radikálně odlišných jazyků. V českém prostředí by to mohlo znamenat např. porovnání jazykového vývoje u dětí simultánně si osvojující český jazyk a vietnamštinu, jelikož takové jazyky by zastupovaly dva jazyky s různou strukturou (oproti námi sledovaných dvou indoevropských jazyků s podobnou strukturou) Taková studie by mohla poukázat na skutečnost, zda si je jedinec schopen osvojovat dva jazyky různým způsobem, tj. v případě českého jazyka si primárně osvojovat substantiva a v případě vietnamštiny si primárně osvojovat např. slovesa, tzn. zda se oba jazyky při procesu osvojování lexika u



bilingvních dětí navzájem ovlivňují nebo zda je tento proces vázán na typ daného bilingvního jedince (upřednostňování substantiv).

#### IV. ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se zabývala problematikou vývoje osvojování jazyka se zaměřením na specifčnost bilingvismu a jeho vlivu na proces osvojování slovní zásoby.

Jak několikrát uvedeno v samotném textu práce hlavním cílem byla snaha o objasnění, jakým způsobem bilingvismus ovlivňuje lexikální vývoj bilingvních dětí, a zachycení tohoto vývoje prostřednictvím zaznamenávání slov osvojených jedním konkrétním bilingvním dítětem po dobu 6 měsíců.

V teoretické části této práce jsme se seznámili s bilingvismem v obecné rovině, vysvětlili jsme si jeho široké pojetí a objasnili si několik základní typů bilingvismu. Dále jsme se pak podrobněji zabývali dětskou řečí a procesem osvojování slovní zásoby se zaměřením na období 1. do 3. roku dítěte. Na tuto problematiku jsme pak nahlíželi ze dvou perspektiv, a to jak z perspektivy monolingvních dětí tak a z perspektivy bilingvních dětí.

Empirická data popsaná v druhé části této práce se pak primárně opírala o výzkum, jehož předmětem bylo systematické zaznamenání vývoje slovní zásoby bilingvního česko-německého dítěte formou deníkových záznamů po dobu 6 měsíců, jmenovitě od 23. měsíce do 29. měsíce věku dítěte. Takto sesbíraná data mi pak umožnila předložit některé zajímavé poznatky a alespoň částečně nastínit, jakým způsobem se rozvíjí slovní zásoba u bilingvního jedince.

S ohledem na skutečnost, že předmětem této kasuistické studie bylo pouze jedno dítě, není možné vyvozovat obecnější závěry, ale i tak doufám, že tato studie a poznatky z ní vyplývající budou alespoň trochu přínosné pro další výzkumy, které budou na poli dětského bilingvismu v českém prostředí v budoucnu provedeny.

## SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BARTANUSZ, Š. Problematika dětského bilingvismu. Praha, 1998. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra psychologie. Vedoucí diplomové práce Lenka Šulová

BARTOŠOVÁ, M. Postoje českých rodičů k bilingvní (česko-italské) výchově. Praha, 2010. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií. Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Dana Bittnerová, Csc.

ČERMÁK, F. Jazyk a jazykověda. Praha: Karolinum 2009

HARDING-ESCH, E., RILEY, P. Bilingvní rodina. Praha: Portál, 2008

HORNÁKOVÁ, K., KAPALCOVÁ, S., MIKULAJOVÁ, M. Jak mluvit s dětmi od narození do tří let. Praha: Portál, 2009

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D., Vývojová psychologie, Praha: Grada Publishing, 2006

MORGENSTERNOVÁ M., ŠULOVÁ L., SCHÖLL L., Bilingvismus a interkulturní komunikace, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011

MIOVSKÝ, M. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada, 2006.

PIAGET, J., INHELDEROVÁ, B. Psychologie dítěte. Praha: Portál 1997

PRŮCHA, J. Dětská řeč a komunikace, poznatky vývojové psycholingvistiky. Praha: Grada, 2011.

ROMAINE, S. Bilingualism. Oxford: Blackwell Publishing, 1995

SEDLÁČKOVÁ, A. (2011): Psychologické vyšetření, Praha, 2011, Dětské centrum s komplexní péčí a podpůrnou rodinnou terapií při Fakultní Thomayerově nemocnici s poliklinikou v Praze 4

SEDLÁČKOVÁ, A. (2011): Psychologické vyšetření, Praha, 2012, Dětské centrum s komplexní péčí a podpůrnou rodinnou terapií při Fakultní Thomayerově nemocnici s poliklinikou v Praze 4

SMOLÍK, F. Psychologické aspekty osvojování jazyka. Praha, 1999. Rigorózní práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra psychologie.

SMOLÍK, F. Osvojování českých slovesných tvarů v raném věku. Praha: Československá psychologie, 46, 2002, 5, s. 450-461

SMOLÍK, F. Časná znalost jazyka: Vývoj receptivní znalosti jazyka v prvních dvou letech života. Praha: Československá psychologie, 50, 2006, 3, s. 238-250

VOTAVOVÁ, K., SMOLÍK, F. Diagnostika rané slovní zásoby rodičovskými dotazníky: přehled a pilotní studie. Praha: Československá psychologie, 54, 2010, 3, s. 301-313

VOTAVOVÁ, K. DoVyKo2, *Detskarec.cz* [online], © 2011 [cit. 05.07.2012]. Dostupné z: <http://www.detskarec.cz/>

VOTAVOVÁ, K. Vývoj osvojování jazyka. Praha, 2008. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra psychologie. Vedoucí diplomové práce Lenka Šulová

## SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

### Grafy:

- Graf 1: Celková slovní zásoba v českém a německém jazyce dle jednotlivých týdnů
- Graf 2: Procentuální zastoupení jednotlivých jazyků
- Graf 3: Nárůst slovní zásoby ČJ a NJ vyjádřen počtem slov dle jednotlivých týdnů
- Graf 4: Celková slovní zásoba ČJ a NJ vyjádřená růstovou křivkou
- Graf 5: Procentuální zastoupení slovních kategorií na celkové slovní zásobě – ČJ
- Graf 6: Procentuální zastoupení slovních kategorií na celkové slovní zásobě – NJ
- Graf 7: Nárůst podstatných jmen, sloves a sociálních výrazů dle jednotlivých fází
- Graf 8: Nárůst podstatných jmen, sloves a sociálních výrazů vyjádřený růstovou křivkou

### Tabulky:

- Tabulka 1: Přehled slovních kategorií dle jednotlivých fází výzkumu
- Tabulka 2: Procentuální slovních kategorií dle jednotlivých fází výzkumu
- Tabulka 3: Přehled osvojených zájmen
- Tabulka 4: Přehled osvojených předložek
- Tabulka 5: Překryv slovní zásoby dle slovních kategorií
- Tabulka 6: Překryv slovní zásoby – procentuální vyjádření ve vztahu k celkové slovní zásobě v ČJ a NJ

## SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha 1: Psychologické vyšetření ze dne 27. července 2012
- Příloha 2: Psychologické vyšetření ze dne 14. února 2012
- Příloha 3: Přehled poznámek k jednotlivým týdnům výzkumu
- Příloha 4: Překryv slovní zásoby – fáze I
- Příloha 5: Překryv slovní zásoby – fáze II
- Příloha 6: Překryv slovní zásoby – fáze III

## Příloha 1: Psychologické vyšetření ze dne 27. července 2012



FAKULTNÍ THOMAYEROVA NEMOCNICE S POLIKLINIKOU  
**DĚTSKÉ CENTRUM**

**s komplexní péčí a podpůrnou rodinnou terapií**

Sulická 120, 140 00 Praha 4

Tel/fax: 241715252, 241714764 / 241714764

---

### Psychologické vyšetření

**Jméno a příjmení:** Sternal Filip

**Datum narození:** 2.8.2009

**Psychologické vyšetření provedeno dne:** 27.7.2011

**Věk:** 1 rok 11 měsíců a 25 dní (24 měsíců)

**Z anamnézy:** narozen v termínu, těhotenství i porod bez komplikací, začal chodit okolo 13. měsíce, první slovo v 11ti měsících, kojen do 12ti měsíců  
jí i spí dobře, prospívá, v minulosti opakovaně záněty středního ucha

**Použité metody:** Pozorování, rozhovor s matkou, BSID-II, Gesell

---

**Z vyšetření:** Vyšetřen v dopoledních hodinách za přítomnosti matky. Na novou osobu i prostředí se bez potíží adaptoval. Samostatně prozkoumával okolí. Po celou dobu vyšetření byl bdělý a klidný. Dobře spolupracoval, pozornostní funkce adekvátní věku. Po většinu času pozitivně naladěný, mírné negativní projevy, když chtěl hračku, předmět mimo dosah apod.

Aktivně začínal sociální kontakt, spontánně hovořil, usmíval se, dokázal projevit své přání i nesouhlas.

#### **BSID-II a Gesell**

**Mentální vývojový index** - aktuální výkon v pásmu normy

**Motorický vývojový index** - aktuální výkon v pásmu normy

**Adaptivní chování:** 24 měsíců – Staví věž ze sedmi kostek, kostky řadí horizontálně, na pokyn je všechny uloží do hrnečku. Napodobí vertikální tah tužkou. Odlišuje čárání od čáry. Vloží všechny tvary do desky. vloží kolíky do zasouvačky. Umístí správně 2 barevné tvary. Přiřadí 3 barvy. Rozlišuje obrázky.

**Hrubá motorika:** 21 – 24 měsíců – Dobře běhá. Jde do schodů, drží se zábradlí, přisunuje nohu, stejně tak jde ze schodů. Pokouší se postavit na jednu nohu. Hází míčem, kope do míče. Jde dopředu po čáře. Jde pozadu, táhne za sebou hračku.

**Jemná motorika:** 24 měsíců – Staví věž ze sedmi kostek. Pokouší se provléci provázek korálkem. Vloží kolíky do zasouvačky. Vhodí peletky po jedné do lahvičky.

**Řeč:** aktivní složka – 21-24 měsíců – Umí cca 200 slov. Používá dvouslovné věty. Již neuzivá žargon. Doplnuje slova do písniček a říkanek. Jmenuje obrázky na pokyn. Tvoří kontingentní sdělení. Jmenuje předměty.

pasivní složka – 30 měsíců – Ukazuje všechny části těla na sobě i panence. Ukáže na všechny testové obrázky. Rozlišuje pojmy malý a velký. Rozlišuje obrázky. Dává najevo verbální porozumění. Splní instrukce pouze na verbální pokyn.

**Sociální chování:** 24 měsíců – Pojmenuje svůj obraz v zrcadle. Jí sám lžící. Vyjadřuje slovy bezprostřední zkušenost. Pomáhá uklízet věci.

**Emoce:** Emoce diferencované, převládá pozitivní emoční ladění. Aktuálně počínající projevy vzteku a vzdoru adekvátní věku.

**Pozornost:** Koncentrace i tenacita pozornosti odpovídá věku.

**Závěr:** Filípkův aktuální psychomotorický vývoj je rovnoměrný dobře odpovídá věku. Ve všech oblastech se pohybuje okolo 24. měsíce, v pasivní řečové složce plní položky pro 30. měsíc.

Filípek je milý a komunikativní chlapec. Aktivně začíná kontakt, spontánně hovoří s dospělým, usmívá se. Všechny projevy odpovídají věku. Aktuálně nepozorují žádné nápadnosti v chování a psychomotorickém vývoji dítěte.

**Doporučení:**

Pokračovat v péči jako doposud s ohledem na aktuální zájmy a potřeby dítěte.

PhDr. Anna Sedláčková

**Příloha 2: Psychologické vyšetření ze dne 14. února 2012**



**THOMAYEROVA NEMOCNICE S POLIKLINIKOU  
DĚTSKÉ CENTRUM  
s komplexní péčí a podpůrnou rodinnou terapií  
Sulická 120, 140 00 Praha 4  
Tel/Fax: 241715252, 241714764/241714764**

---

**Psychologické vyšetření**

**Jméno a příjmení: STERNAL FILIP**

**Datum narození: 2.8.2009**

**Psychologické vyšetření provedeno dne: 14.2.2012**

**Věk: 2 roky 6 měsíců a 12 dní (30 měsíců)**

**Z anamnézy:** narozen v termínu, těhotenství i porod bez komplikací, začal chodit okolo 13. měsíce, první slovo v 11ti měsících, kojen do 12ti měsíců chlapeček z úplné rodiny, bilingvní prostředí, mladší sestra (5 měsíců)

**Použité metody:** Pozorování, rozhovor s maminkou, BSID-II, Gesell

---

**Z vyšetření:** Filípek byl vyšetřen v přítomnosti obou rodičů a mladší sestřičky. Na nové prostředí rychle a bez potíží adaptoval. Po celou dobu vyšetření byl pozitivně naladěný. Objevily se projevy negativizmu a prosazování svých názorů adekvátní věku. Do úkolů musí být hodně motivován z vnějšku. Velice hezky reaguje na pochvalu. Koncentrace pozornosti v normě, tenacita kratší – vyžaduje častější střídání podnětů.

**BSID-II a Gesell**

**Mentální vývojový index – v normě**

**Motorický vývojový index – v normě**

**Adaptivní chování:** 30-36 měsíců- Staví věž, most z kostek, přidá komín k vlaku. Obkreslí svislý a vodorovný tah pastelkou. Udělá 2 tahy za křížek. Pojmenuje vlastní kresbu. Umístí všechny geometrické tvary. Zasune kolíčky do zasouvačky v časovém limitu. Vhodí peletky do lahvičky. Rozlišuje stejné obrázky. Přiřadí 4 barvy.

**Hrubá motorika:** 30 měsíců- Jezdí na tříkolce. Pokouší se postavit na jednu nohu. Jde po čáře. Udělá několik kroků po špičkách. do schodů nohy přisunuje. Přeskočí malou vzdálenost. Hází míčem.

**Jemná motorika:** 36 měsíců- Vhodí peletky do lahvičky v časovém limitu. Drží tužku většinou prsty. Navléká korálky.

**Řeč:** 30 měsíců- Užívá 4slovné věty. Uvádí spontánně události z minulosti. Užívá minulý čas. Pojmenuje činnosti na obrázku. Pojmenuje všechny testové obrázky, jmenuje na pokyn obrázky v knížce. Uvede užití předmětu. Ukáže užití klíče. Pojmenuje části těla. Rozumí pojům malý x velký. Doplnuje slova do říkanky.

**Sociální chování:** 30 měsíců – Snaží se dodržet rytmus hudby. S dopomocí se oblékne. Pojmenuje svůj obraz v zrcadle. Trénink chození na nočník. Pomáhá uklízet věci.



Vyjadřuje slovy bezprostřední zkušenost.

Ve srovnání s minulým vyšetřením postupuje vývoj rovnoměrně a ustáleným tempem kupředu.

**Závěr: Aktuální psychomotorický vývoj Filípka je relativně rovnoměrný a odpovídá normě pro chronologický věk. Výkony ve všech oblastech se pohybují na úrovni 30.- 36. měsíce.**

**V chování se projevuje negativismus, snaha o sebeprosazování. Vyžaduje rychlejší střídání podnětů a větší vnější motivaci k práci. Aktuálně nepozorují žádné nápadnosti v psychomotorickém vývoji ani chování dítěte.**

**PhDr. Anna Sedláčková**

### **Příloha 3: Přehled poznámek k jednotlivých týdňům výzkumu**

1. týden – 23.7 – převládají citoslovce, spojuje maximálně 2 slova, kombinuje a míchá oba jazyky
2. týden – 24.7. do 31.7 – hodně opakuje, aktivní zásoba se rozšiřuje, ale spíše hodně opakuje; začal pozorněji naslouchat písničkám a má potřebu opakovat slova i z písniček, stále spojuje pouze 2 slova; nově začíná používat i slovesa (spojí i 2 slova, z toho 1 sloveso), o sobě říká „nechceš“ (slyší to ode mě); otec ho večer již nezastihl 26.7, 27.7., 28.7., proto žádná nová slova v NJ, zato o víkendu výrazně více
3. týden – 01.08 do 07.08. – opakuje víc a víc, spoustu slov, ale ne všechna patří mezi jeho aktivní slovní zásobu; 2.8. měl Filip narozeniny; když mluví o sobě, mluví ve 2. osobě
4. týden – 08.08 do 14.08. – opakuje víc a víc, v tomto týdnu strávil 4 dny pouze ve společnosti otce (matka v porodnici), poté částečně strávil den s českou babičkou a částečně s otcem; výrazně si rozšířil slovní zásobu v němčině
5. týden – 15.08 do 21.08. – matka opět zpátky doma + na pár dní byla na návštěvě česká babička; nova slova v ČJ a NJ opět vyvážená; otec chodí dřív domu + pár dní byl doma s rodinou, tzn. večery tráví vždy spolu, především koupání a pohádky před spaním; hodně používá „nechceš“, téměř na všechno, ale neumí ještě říct, co konkrétně nechce
6. týden – 22.08 do 28.08. – matka opět zpátky doma + české návštěvy, opět dominantnější čeština, nově začíná doplňovat poslední slova u říkanek při četbě knížky; hodně používá „nechceš“,
7. týden – 28.08 do 04.09. – opět dominantnější čeština, hodně poslouchá písničky a opakuje některá slova z písniček, tzn. nový zdroj slovní zásoby, písničky poslouchá v NJ i ČJ; nově zkouší i melodie
8. týden – 05.09 do 11.09. – od pátku do neděle tady byli na návštěvě teta a strýc z Německa, tzn. hodně se rozšířila německá slovní zásoba, Filip začíná spojovat i víc slov dohromady, tvoří věty spojováním několika slov, ale ještě nedeklinuje ani nečasuje
9. týden – 12.09 do 18.09. – Filip začal chodit 1x týdně do školky; od druhé návštěvy, tzn. od 9.9. nově pozorujeme, že dokáže povídat o věcech, u kterých jsme nebyli; např. „teta Irena ty, ty, ty, Filip plakal“, též vypráví, co dělal s Onkel Herbertem a Tante Utou, např. „Schleuse, Dampfboot, Mann, tu, tu, tu“; nově též označuje, co nechce; od srpna/července má období vzdoru, na vše reaguje „nechceš“, ovšem nově od toho týdne označí i co nechce, např. „schlafen nechceš“, „autobusem nechceš“
10. týden – 19.09 do 25.09. – byli jsme o víkendu na výletě, hodně venku v přírodě (slovní zásoba věci mimo domov), hodně i s otcem mluvil v němčině, od toho týdne dokáže říct, co ho bolí; „bolí břicho“, „bolí očičko“; také umí říct, když je unavený „Filip muede“; že má žízeň „bumbání“ nebo „Durst“ (s konotací, že chce napít); když si prohlížíme knížky, tak u některých obrázků mu to něco připomene a on začne mluvit o něčem jiném, co se stalo/co zažil; nově též začíná rozlišovat němčinu a češtinu, např. když chce nosit, obvykle říká „tragen“, ale když mluvil se mnou opravil se a řekl „koník“; např. obvykle říká „dolů“, když chce dolů ze židličky, ale opravil se pak na „runter“
11. týden – 26.09 do 02.10. – tento týden vyváženě s otcem i matkou; nově začal vyjmenovávat osoby, o kterých mluví; např. máma, táta, Klára a Filip; poprvé použil spojku „a“ (otázkou zůstává, zda chápe funkci spojky či zda to pouze

- nezopakoval); také si začíná více povídat pro sebe při hraní, především když imituje telefonování
12. týden – 03.10. do 16.10. - na návštěvě na týden prarodiče z Německa; dramatický nárůst německé slovní zásoby; Filipovi trvalo cca 1 den, než se zorientoval v jazycích, pak převládala němčina; především, když mluvil s Omou a Opou, ale i když mluvil s matkou; někdy ovšem umí již přepnout a vybrat slova ve správném jazyce
  13. týden – 10.10. do 16.10. - opět především česky hovořící prostředí, tzn. matka, školka; při mluvě používá slovesa především v infinitivu, někdy tvoří infinitiv sám (např. „stojit“); pokud nepoužije infinitiv, mluví hlavně ve 2. osobě (máš, dáš, nechceš); nově začal používat některá pomocná slovesa, ale nespojuje je s významovými slovesy
  14. týden – 17.10. do 23.10. - více v českém jazykovém prostředí, otec na víkend pryč, tzn. viděl se se synem pouze večer po práci; ztelněji přepíná mezi jazyky, např. matka mu nalepila náplast na ruku a Filip utíkal k otci a řekl: Pflaster!; např. Matka drží v náručí Klárku a Filip říká: „Klárka pláče“, pak se otočí na otce a říká: „Klárka weint“; v tuto chvíli se musím spoléhat na záznamy otce, jelikož se naučil již více rozlišovat mezi jazyky; u některých sloves již chápe rozkazovací způsob a říká např. „los“, „jed“, „komm, komm“ namísto infinitivu; negativní tvar sloves vyjadřuje např. „házet ne“, „povídat ne“ (namísto neházej, nepovídej si); když matka použije podmínku, např: „počkej, aby to zapívalo“, zopakuje to jako „počkej zapívalo“ (by vynechává); když používá „říkala“, nepoužívá infinitiv a často použije „říkala“, i když mluví o otci nebo pánovi
  15. týden – 24.10. do 30.10. - nápadně se rozhovořil; najednou začíná spojovat více slov (nejen 3 nebo 4); mluví delší dobu, snaží se formulovat celou myšlenku nebo popsat celou situaci (již nepotřebuje, abychom se ptali a on pouze jednoslovně či dvouslovně odpovídal), ale pouze k sobě přiřazuje slova, tzn. bez spojek, předložek, pády často plete a používá nejčastěji infinitiv; začal si povídat při hraní, např: „počkej auto, náklad“; fascinuje porovnávat věci a říkat, co je velké a malé, např. „malý auto, velký auto“; přídavná jména však nemění podle rodu, tzn. „velkej kočička“
  16. týden – 31.10. do 6.11. - nápadně se rozhovořil; spojuje hodně slov; při záporu říká: „želva pláče ne“ nebo „želva pláče nicht“; hodně napodobuje telefonování, hovoří s Omou a Opou, vyloženě vypráví; hodně používá svůj jazyk, kterému nikdo nerozumí, a do toho vkládá česká a německá slova; jako celek to vypadá jako ucelený projev, nepotřebuje otázky, aby na ně odpovídal, sám hovoří; také převypráví, co na procházce viděl nebo co se stalo, ovšem ne vždy je mu rozumět, protože prokládá jednotlivá slova svojí řečí
  17. týden – 7.11. do 13.11. - již začal používat minulý čas; není pravidlo, aby ho použil, ale pokud tvar zná (např. dělal, říkala), tak ho použije správně; též už začal chápat smysl budoucího času, ovšem výhradně používá „bude“, pokud ho chce vyjádřit a uvědomí si to, tzn. není to vždycky, ale někdy použije „bude“ správně; spojku „a“ již umí bezpečně používat, používá ji především při vyjmenovávání osob, které se účastní dané situace; někdy též použije „und“, ale hlavně „a“.
  18. týden – 14.11. do 20.11. - v němčině občas použije člen (např. EIN Bagger, ein GROSSER Bagger), ale jedná se zatím o bezpečné opakování, co již slyšel od otce; sám spontánně ještě členy nepoužívá; při použití sloves v NJ používá buď infinitiv nebo 3.osobu (fahren, Krenze brennt); zkusili jsme, zda by uměl

aplikovat správný jazyk a odpovědět na otázku: jak tomu říká máma, jak tomu říká táta, použili jsme to u slov, kde jsme věděli, že je bezpečně aktivně používá (pavouk, Spinne); na tyto otázky odpověděl správně (oddělil jazyky)

19. týden – 21.11.do 27.11. – hodně spojuje slova; tvoří delší věty, ovšem občas nesrozumitelné; minulý čas už umí obstojně používat, pokud zná tvar od nás, použije ho (ale často poplete osobu „říkal/říkala“); budoucí čas vyjadřuje buď tím, že řekne „budu“ (aplikuje to plošně) anebo řekne tvar, který zná (např. „dostaneš“); začal znatelněji určovat místo (např. „sem“, „tam“)
20. týden – 28.11. do 4.12. – řekl „já chci“ poprvé (poprvé vytvořil gramaticky správnou a kompletní větu „já chci taky pivo“), tvar 1. osoby používá pouze v případě „chci“, 1.12. řekl „už nechci“, jeden z prvních případů, kdy použil správný negativní tvar v češtině; již umí celkem dobře přivlastňovací tvar (Klárky, Filipa, maminky, tatínka, Tomíka); předložku „s“ umí používat téměř bezchybně, tzn. spolu se 7. pádem, jen se mu někdy pletou vzory, tzn. s Přemečkou, s brankem; začal advent, tzn. slovní zásoba spojená s Vánoce, Mikulášem a adventem
21. týden – 5.12. do 11.12. – poprvé použil přivlastňovací zájmena („můj táta spinká“ nebo „naše Klárka malinká“), také poprvé použil rozkazovací způsob v záporu („neplakej“), ale zdá se, že umí pouze toto spojení a v souvislosti se sestrou Klárkou; začal více používat předložky („do lesa“, „na zem“, „na stůl“), ovšem v němčině je nepoužívá; otec požádán, ať záměrně pozoruje použití předložek, ale zatím nic; též v NJ nepoužívá přivlastňovací tvar (mamas, papas, omas), ovšem v ČJ už ho obstojně používá (Klárky, Tomíka, maminky); v NJ začal hodně používat „zkráceného tvaru“ pro minulý čas, namísto ich habe gemacht, řekne „macht“, (ge)spielt, (ge)sungen, (ge)sagt; dlouho jsem si myslela, že se jedná o 3.osobu (např. Filip spielt), ale z kontextu vyplynulo, že Filip (ge)spielt
22. týden – 12.12. do 18.12. – začíná používat 1. osobu jednotného čísla („mám“, „mačkám“), ale též 1.osobu množného čísla („mačkáme“, „děláme“); matka s ním mluví často v 1.osobě mn.č.; občas též již správně použije zápor v ČJ („nemám“), ale je to spíš odposlouchané dle situací; když sám improvizuje, používá spíš „bolí ne“ nebo „bolí nicht“); začal se cíleně ptát „můžu?“ a počká na odpověď (dříve se zeptal spíš „můžeš“ a rovnou to udělal); také v řeči použil „eine bačkora“, spojil ČJ a NJ, ovšem členy běžně nepoužívá
23. týden – 19.12.do 25.12. – Vánoce rodina strávila v Německu; dramatický nárůst v NJ, vliv otce, dědečka, babičky a tety; v NJ větách nepoužívá ekvivalent „chci“ nebo „nechci“, ale použije pouze infinitiv, popř. K tomu zápo „nein“ nebo „nicht“, např. nein Toepfchen setzen“, předložky v NJ ještě nepoužívá, ovšem během týdne stráveného v Německu několikrát použil „auf dem Teller“ (předtím v českém prostředí ne); min.čas opět použil ve tvaru „(ge)kauft“; otec na něj mluví jak ve 3.osobě, tak ve 2. osobě („Filip hat gesagt“ i „Du hast gesagt“); v ČJ již běžně používá „nechceš“ nebo „nechci“ (již ne „chceš ne“); začal si zpívat, jak písničky, které poznáváme (slova zatím útržkovitě, neumí celé písničky; ale písničky jak ČJ tak NJ), tak své vlastní písničky, tzn. vymýšlí si melodii a do toho si brouká/vymýšlí svá vlastní slova ve „filipovštině“
24. týden – 26.12.do 1.1.2012 – svátky rodina strávila v Německu; dramatický nárůst v NJ, vliv otce, dědečka, babičky a tety; někdy v NJ používá tvary, které sám vytvoří, např. „macheme“, „esseme“, „laufeme“; rodinné příslušníky v NJ oslovuje „Omo“, „Opo“, „Papo“; novotvary vymýšlí i ČJ, např. „lezet tady“, „stojit“; použil již i blízkou budoucnost „Filip jde spinkat“; v NJ nepoužívá moc

odlučitelné předpony, nicméně „mit“ umí dávat na konec, např. „děda Václav kommt ..... mit“; otázka je, zda myslí, že „mit“ je spolu s námi nebo zda umí použít předponu a součást slovesa;

25. týden – 2.1.12 do 8.1.2012 – od 1.1.2012 je otec v domácnosti, výrazný vliv na NJ; sloveso „anfassen“ používá jako „Filip fasst (an)“, odlučitelnou předponu nepoužil; použil spojení „Klárka kouká na nás“, jeden z prvních momentů, kdy použil zájmeno, otázkou však zůstává, zda chápe, že „nás“ jsme „my“, či zda pouze neopakuje, co mu říká matka;
26. týden – 9.1.2012 do 15.1.2012 – opět velký vliv na NJ, otec denně doma a pravidelně tráví čas s dětmi, hraje si s nimi, čte a podniká výlety; začínám ztrácet kontrolu na slovní zásobou, vliv školky a otce a ne vše se mi daří zaznamenat; při jeho spontánní řeči stále převládá ČJ, ovšem doplňuje to němčinou, různými slovy, občas se mu podaří něco „přeložit“ podle osoby, se kterou mluví, ale není to pravidlo; spíš používá slovíčka, která se v daném kontextu naučil
27. týden – 16.1. do 23.1.2012 – výzkum končí v momentě, kdy přestávám mít kontrolu nad slovní zásobou, velký vliv otce, projevuje se to širší NJ slovní zásobou a častějším užíváním německých slov i v případě, že umí české ekvivalenty; též vliv školky (např. „děkuji, maminko“); též začíná tvořit opravdu dlouhé věty a používá mnoho slov (ztrácím přehled v tom, co je nové); používá různé tvary, pády a osoby (i když ne vždy gramaticky správně a není pravidlo, aby používal deklinaci a různé pády); používá novotvary „Klárkovi“, „haló, Jáchymo“, „musit“; plně chápe a nově začal používat tvaru „můj“, „moje“; v NJ čas minulý bez „ge“, např. „(ge)gessen“; členy moc nepoužívá, pouze v případech, kdy opakuje sousloví, např: „grosser Bruder“, „kleines Baerchen“; vytvořil i správnou německou větu „weil Papa boese ist“ (nevím, zda to nebyla nahoda); v ČJ používá dobře předložky

### Příloha 4: Překryv slovní zásoby – fáze I

PŘEKRYV SLOVNÍ ZÁSoby - FÁZE I	
ČJ	NJ
CITOSLOVCE	CITOSLOVCE
au	Aua
bum	Bumm
hop	Hopp
chro, chro	Ch-ch (Schwein)
íí,áá	Iah (Isel)
ííí hááá (kůň)	Hueah (Pferd)
kač, kač	Gaga (Ente)
mňau	Miau
hů, hů (vlak)	Tuutuu (Zug)
brum, brum (medvěd)	Brumm (Baer)
la, la, la	la, la, la
cink	Ding Dong
ZVÍŘATA	ZVÍŘATA
krokodýl	Krokodil
motýl	Schmetterling
šnek	Schnecke
DOPRAVNÍ PROSTŘEDKY	DOPRAVNÍ PROSTŘEDKY
auto (autem 7.p.)	Auto
bagr	Bagger
loď	Boot
traktor	Traktor
motorka	Motorrad
autobus	Autobus
HRY A HRAČKY	HRY A HRAČKY
balónek (balón)	Ballon
míč	Ball
JÍDLO A PITÍ	JÍDLO A PITÍ
banán	Banane
jogurt	Joghurt
salát	Salat
máslo	Butter
sýr	Kaese
OBLEČENÍ	OBLEČENÍ
bota (boty, mn.č.)	Schuhe
brýle	Brille
LIDSKÉ TĚLO	LIDSKÉ TĚLO
pindík	Penis
pupík	Bauchnabel
NÁBYTEK A MÍSTA DOMA	NÁBYTEK A MÍSTA DOMA
vana	Wanne
OSOBY	OSOBY
babička (babou)	Oma
děda	Opa
dítě	Baby
pán	Mann
táta (táto 5.p)	Papa
teta	Tante

vlastní jméno dítěte (Filip)	vlastní jméno dítěte (Filip)
jméno zvířete (Ted)	jméno zvířete (Ted)
jméno jiné osoby (Klára, Eva, Honzík)	jméno jiné osoby (Klára)
máma (mámy, 2.p.)	Mama
<b>CO SE ŘÍKÁ</b>	<b>CO SE ŘÍKÁ</b>
ahoj	Hallo
děkuji (říká díky)	Danke
jak jsi velký/á	Wie gross bist Du?
pápá	Tschues
prosím, prosím	Bitte, bitte
<b>PRÍDAVNÁ JMÉNA A JINÁ POPISNÁ SLOVA</b>	<b>PRÍDAVNÁ JMÉNA A JINÁ POPISNÁ SLOVA</b>
bilý	weiss
<b>VYJADŘOVÁNÍ ZPŮSOBU, MÍRY A MÍSTA</b>	<b>VYJADŘOVÁNÍ ZPŮSOBU, MÍRY A MÍSTA</b>
ještě	noch mal
tady	da

## Příloha 5: Překryv slovní zásoby – fáze II

PŘEKRYV SLOVNÍ ZÁSoby - FÁZE II	
ČJ	NJ
<b>CITOSLOVCE</b>	<b>CITOSLOVCE</b>
Au	Aua
Bum	Bumm
Hop	Hopp
chro, chro	Ch-ch (Schwein)
íí,áá	Iah (Isel)
ííí hááá (kůň)	Hueah (Pferd)
kač, kač	Gaga (Ente)
Mňau	Miau
hů, hů (vlak)	Tuutuu (Zug)
brum, brum (medvěd)	Brumm (Baer)
la, la, la	la, la, la
Cink	Ding Dong
<b>ZVÍŘATA</b>	<b>ZVÍŘATA</b>
Šnek	Schnecke
motýl	Schmetterling
Krokodýl	Krokodil
Pavouk	Spinne
Myš	Maus
Pejsek	Hund
Tygr	Tigger
Koník	Pferd
<b>DOPRAVNÍ PROSTŘEDKY</b>	<b>DOPRAVNÍ PROSTŘEDKY</b>
auto (autem 7.p.)	Auto
Bagr	Bagger
Lod'	Boot
Traktor	Traktor
Motorka	Motorrad
Autobus	Autobus
Vlak	Eisenbahn
Kamión	Laster
Parník	Dampfboot
Kolo	Fahrrad
<b>HRY A HRAČKY</b>	<b>HRY A HRAČKY</b>
balónek (balón)	Ballon
Míč	Ball
Panenko	Puppe
<b>JÍDLO A PITÍ</b>	<b>JÍDLO A PITÍ</b>
Banán	Banane
Jogurt	Joghurt
Sýr	Kaese
Salát	Salat
Máslo	Butter
Džus	Saft
párek (párky mn.č.)	Wuerstchen
Jablko	Apfel
Sušenka	Keks
Zmrzlina	Eis



Mléčko	Milch
<b>OBLEČENÍ</b>	<b>OBLEČENÍ</b>
Brýle	Brille
bota (boty, mn.č.)	Schuhe
Tričko	T-Shirt
<b>LIDSKÉ TĚLO</b>	<b>LIDSKÉ TĚLO</b>
Pindík	Penis
Pupík	Bauchnabel
oko (očičko)	Augen
(do) nosu	Nase
Pusinka	Mund
Břícho	Bauch
Jazyk	Zunge
Ouška	Ohren
<b>VĚCI DOMA</b>	<b>VĚCI DOMA</b>
Polštář	Kissen
Náplast	Pflaster
Knížka	Buch (zaznamenané pod hry a hračky)
<b>NÁBYTEK A MÍSTA DOMA</b>	<b>NÁBYTEK A MÍSTA DOMA</b>
Vana	Wanne
<b>VĚCI A MÍSTA MIMO DOMOV</b>	<b>VĚCI A MÍSTA MIMO DOMOV</b>
Garáž	Garage
Most	Bruecke
Písek	Sand
Žebřík	Leiter
Klacík	Stock
Komín	Schornstein
Ohýnek	Feuer
Hřiště	Spielplatz
<b>OSOBY</b>	<b>OSOBY</b>
babička (babou)	Oma
Děda	Opa
Děti	Kind (Kinder)
Kluk	Junge
dítě (děti mn.č.)	Baby
Pán	Mann
táta (táto 5.p)	Papa
Teta	Tante
vlastní jmené dítěte (Filip)	vlastní jmené dítěte (Filip)
jmenó zvířete (Ted)	jmenó zvířete (Ted), (Benni)
jmenó jiné osoby (Klára, Eva, Honzík, Nella, Dan)	jmenó jiné osoby (Klára)
máma (mámy, 2.p.)	Mama
<b>ČINNOSTI</b>	<b>ČINNOSTI</b>
Jít	laufen / komm
Spapat	essen
Spinkat	schlafen
Sundat	ausziehen
Jet	fahren / los
Říkala	los
Počkat	warten
<b>CO SE ŘÍKÁ</b>	<b>CO SE ŘÍKÁ</b>
Ahoj	Hallo
Ano	ja
děkuji (říká díky)	Danke

jak jsi velký/á	Wie gross bist Du?
Ne	nein
Papa	Tschues
prosím, prosím	Bitte, bitte
<b>PŘÍDAVNÁ JMÉNA A JINÁ POPISNÁ SLOVA</b>	<b>PŘÍDAVNÁ JMÉNA A JINÁ POPISNÁ SLOVA</b>
Bílý	weiss
Malý	klein
velký	gross
Rozbitý	kaputt
Horký	heiss
Mokrý	nass
<b>VYJADŘOVÁNÍ ČASU A DOBY</b>	<b>VYJADŘOVÁNÍ ČASU A DOBY</b>
Moment	Moment
Potom	später
<b>VYJADŘOVÁNÍ ZPŮSOBU, MÍRY A MÍSTA</b>	<b>VYJADŘOVÁNÍ ZPŮSOBU, MÍRY A MÍSTA</b>
Ještě	noch mal
Dolů	runter
Tady	da
Domů	nach Haus
Pryč	weg
Taky	auch
<b>PŘEDLOŽKY</b>	<b>PŘEDLOŽKY</b>
NA bílou (stoličku)	auf
<b>POMOCNÁ SLOVESA A DALŠÍ SLOVESNÉ VÝRAZY</b>	<b>POMOCNÁ SLOVESA A DALŠÍ SLOVESNÉ VÝRAZY</b>
Být	nicht

## Příloha 6: Překryv slovní zásoby – fáze III

PŘEKRYV SLOVNÍ ZÁSoby - FÁZE III	
ČJ	NJ
<b>CITOSLOVCE</b>	<b>CITOSLOVCE</b>
Au	Aua
Bum	Bumm
Hop	Hopp
chro, chro	Ch-ch (Schwein)
íí,áá	Iah (Isel)
ííí hááá (kůň)	Hueah (Pferd)
kač, kač	Gaga (Ente)
Mňau	Miau
hů, hů (vlak)	Tuutuu (Zug)
brum, brum (medvěd)	Brumm (Baer)
la, la, la	la, la, la
Cink	Ding Dong
<b>ZVÍŘATA</b>	<b>ZVÍŘATA</b>
Krokodýl	Krokodil
motýl	Schmetterling
Myš	Maus
Šnek	Schnecke
Pejsek	Hund
Tygr	Tigger
Koník	Pferd
Pavouk	Spinne
Doga	Doge
Ryby	Fisch/Fische
Žirafa	Giraffe
<b>DOPRAVNÍ PROSTŘEDKY</b>	<b>DOPRAVNÍ PROSTŘEDKY</b>
auto (autem 7.p.)	Auto
Autobus	Autobus
Bagr	Bagger
Kolo	Fahrrad
Loď	Boot
Motorka	Motorrad
Traktor	Traktor
Éro	Flugzeug
Vlak	Eisenbahn
Kamión	Laster
Parník	Dampfboot
Valník	Wagen
Vrtule	Propeller
popelářský auto	Muellauto
policejní auto	Polizeiauto
<b>HRY A HRAČKY</b>	<b>HRY A HRAČKY</b>
balónek (balón)	Ballon
Míč	Ball
Panenka	Puppe
Drak	Drachen
Zámek	Schloss
Sněhurka	Schneewittchen
Lampion	Laterne
Kalendář	Kalender

Mikuláš	Nikolaus
Korunka	Krone
Sněhulák	Schneeman
<b>JÍDLO A PITÍ</b>	<b>JÍDLO A PITÍ</b>
Banán	Banane
Džus	Saft
Jablko	Apfel
Jogurt	Joghurt
Máslo	Butter
párek (párky mn.č.)	Wurst
Salát	Salat
Sýr	Kaese
Sušenka	Keks
Zmrzlina	Eis
Mléčko	Milch
Omáčka	Sosse
Čaj	Tee
Dýně	Kuerbis
Čokoláda	Chokolade
Kakao	heisse Chokolade
<b>OBLEČENÍ</b>	<b>OBLEČENÍ</b>
bota (boty, mn.č.)	Schuhe
Brýle	Brille
Tričko	T-Shirt
Čepice	Muetze
Klobouk	Hut
<b>LIDSKÉ TĚLO</b>	<b>LIDSKÉ TĚLO</b>
oko (očičko)	Augen
Pindík	Penis
Pupík	Bauchnabel
(do) nosu	Nase
Pusinka	Mund
Břicho	Bauch
Jazyk	Zunge
Ouška	Ohren
Srdíčko	Herz
Ruka	Arm / Hand
Noha	Bein / Fuss
<b>VĚCI DOMA</b>	<b>VĚCI DOMA</b>
Polštář	Kissen
Náplast	Pflaster
Knížka	Buch
nůž	Messer
Vidlička	Gabel
Bryndák	Laetzchen
Zem	Boden
Radio	Radio
<b>NÁBYTEK A MÍSTA DOMA</b>	<b>NÁBYTEK A MÍSTA DOMA</b>
Vana	Wanne
Hřiště	Spielplatz
Židlička	Stuhl
<b>VĚCI A MÍSTA MIMO DOMOV</b>	<b>VĚCI A MÍSTA MIMO DOMOV</b>
Bazén	Schwimmbad
Garáž	Garage

Most	Bruecke
Písek	Sand
Tráva	Grass
Žebřík	Leiter
Klaci	Stock
Komin	Schornstein
Ohýnek	Feuer
Tma	dunkel
Semafor	Ampel
Nádraží	Bahnhof
list (listy)	Blatt (Blaetter)
Výtah	Aufzug
Plácačka	Kelle
Motor	Motor
Popelnice	Muelltonne
Střecha	Dach
Brzdy	Bremse
Ventilator	Ventilator
Hydrant	Hydrant
<b>OSOBY</b>	<b>OSOBY</b>
babička (babou)	Oma
Děda	Opa
Děti	Kind (Kinder)
Kluk	Junge
dítě (děti mn.č.)	Baby
Pán	Mann
Paní	Frau
táta (táto 5.p)	Papa
Teta	Tante
vlastní jmené dítěte (Filip)	vlastní jmené dítěte (Filip)
jméno zvířete (Ted)	jméno zvířete (Ted), (Benni)
jméno jiné osoby (Klára, Eva, Honzík, Nella, Dan)	jméno jiné osoby (Klára)
máma (mámy, 2.p.)	Mama
Doktor	Arzt
Kapitán	Kapitaen
Listonoška	Automechaniker
<b>ČINNOSTI</b>	<b>ČINNOSTI</b>
Číst	lesen
Koukat	gucken
Jít	laufen
Plavat	schwimmen
Pálit	essen
Pomoc	helfen
Bolí	tut (tun) weh
Spinkat	schlafen
Svítit	scheinen
Hrát	spielen
Sundat	ausziehen
Jet	fahren
Počkat	warten
Zpívat	singen
Vypnout	ausmachen
smál (smát)	lacht (lachen)
Tlačit	druecken

lítá (lítat)	fliegen
leží (ležet)	legen
skákat	huepft (huepfen)
vezmeš (vzít)	mitnehmen
Kousat	bissen
(na)koupit	einkaufen
nést (nese)	tragen
<b>CO SE ŘÍKÁ</b>	<b>CO SE ŘÍKÁ</b>
Ahoj	Hallo
Ano	ja
děkuji (říká díky)	Danke
jak jsi velký/á	Wie gross bist Du?
Ne	nein
Papa	Tschues
prosím, prosím	Bitte, bitte
<b>PŘÍDAVNÁ JMÉNA A JINÁ POPISNÁ SLOVA</b>	<b>PŘÍDAVNÁ JMÉNA A JINÁ POPISNÁ SLOVA</b>
Bílý	weiss
Malý	klein
velký	gross
Rozbitý	kaputt
Hodne	lieb
Horký	heiss
Mokrý	nass
Teplej	warm
Jiného	andere
<b>VYJADŘOVÁNÍ ČASU A DOBY</b>	<b>VYJADŘOVÁNÍ ČASU A DOBY</b>
Moment	Moment
ještě ne	spaeter
<b>VYJADŘOVÁNÍ ZPŮSOBU, MÍRY A MÍSTA</b>	<b>VYJADŘOVÁNÍ ZPŮSOBU, MÍRY A MÍSTA</b>
Ještě	noch mal
Dolů	runter
Tady	da
Domů	nach Haus
Zpátky	weg
Taky	auch
Výborně	sehr gut
Sám	alleine
Hodně	viel
<b>PŘEDLOŽKY</b>	<b>PŘEDLOŽKY</b>
NA bílou (stoličku)	auf
NA	AM Bein
<b>SPOJKY</b>	<b>SPOJKY</b>
A	und
<b>ČÍSLOVKY</b>	<b>ČÍSLOVKY</b>
oba dva	beide
<b>POMOCNÁ SLOVESA A DALŠÍ SLOVESNÉ VÝRAZY</b>	<b>POMOCNÁ SLOVESA A DALŠÍ SLOVESNÉ VÝRAZY</b>
Být	ist muede (sein)
<b>POCITY</b>	<b>POCITY</b>
bojím, bojím	Angst